

VŠB-Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta

WD-55-07-1

Regionální disparity v územním rozvoji ČR – jejich vznik, identifikace a eliminace

TEORIE, METODOLOGIE A KLASIFIKACE REGIONÁLNÍCH DISPARIT

Výzkumná studie DÚ 02

Ostrava, březen 2009

Řešitelé

Prof. Ing. Miroslav Hučka, CSc. – vedoucí řešitelského kolektivu

Doc. Ing. Alois Kutscherauer, CSc.

Ing. Jan Sucháček, Ph.D.

Abstrakt

Studie se zabývá teorií, metodologií a klasifikací regionálních disparit. Analyzuje problematiku informační hodnoty regionálních disparit. Prezentuje základní pohled na regionální disparity, a to zkoumání rozdílnosti subjektů z hlediska jejich zaostávání (negativní disparity) a z hlediska jejich jedinečnosti (pozitivní disparity). Podrobně se zabývá dvěma skupinami atributů regionálních disparit, a to atributy polaritního charakteru a atributy charakteru výčtu možností, a zdůrazňuje jejich metodologickou povahu. Klíčovým problémem, který je ve studii řešen, je systémová dekompozice a klasifikace regionálních disparit ve dvou skupinách (hmotné disparity a nehmotné disparity) a ve dvou pohledech (vertikální perspektiva a horizontální perspektiva).

Abstract

The study deals with theory, methodology and classification of regional disparities. It analyses the problem of information value of regional disparities. It presents the basic look on regional disparities, e. g. study of difference of subjects from the point of view their retardation (negative disparities) and their uniqueness (positive disparities). It deals in detail with two groups of attributes of regional disparities, namely attributes with polarity character and attributes as list of possibilities, and emphasizes their methodological nature. The key problem solved in the study is the systemic decomposition and classification of regional disparities in two groups (material and intangible disparities) and in two perspectives (vertical and horizontal perspective).

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. CÍL, AKTIVITY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY STUDIE	6
2.1 Cíl výzkumné studie	6
2.2 Aktivity výzkumné studie	6
2.3 Výzkumné otázky studie	6
3. NEGATIVNÍ A POZITIVNÍ DISPARITY	8
3.1 Základní úvahy	8
3.2 Negativní regionální disparity a regionální rozvoj	9
3.3 Pozitivní regionální disparity a regionální rozvoj	10
4. INFORMAČNÍ HODNOTA DISPARIT	12
4.1 Disparity a jejich informační hodnota	12
4.1.1 <i>Poznávací hodnota disparit</i>	12
4.1.2 <i>Motivační hodnota disparit</i>	12
4.1.3 <i>Operační hodnota disparit</i>	12
4.1.4 <i>Rozhodovací hodnota disparit</i>	13
4.2 Informační hodnota regionálních disparit	13
4.2.1 <i>Poznávací hodnota regionálních disparit</i>	13
4.2.2 <i>Motivační hodnota regionálních disparit</i>	13
4.2.3 <i>Operační hodnota regionálních disparit</i>	14
4.2.4 <i>Rozhodovací hodnota regionálních disparit</i>	14
5. HLEDISKA ZKOUMÁNÍ A ATRIBUTY REGIONÁLNÍCH DISPARIT	15
5.1 Hlediska zkoumání regionálních disparit	15
5.2 Atributy regionálních disparit polaritního charakteru	16
5.2.1 <i>Podstata regionálních disparit</i>	16
5.2.2 <i>Míra konkrétnosti regionálních disparit</i>	17
5.2.3 <i>Míra komplexnosti regionálních disparit</i>	17
5.2.4 <i>Tendence změny regionálních disparit</i>	17
5.2.5 <i>Ovlivnitelnost regionálních disparit</i>	17
5.2.6 <i>Způsob vzniku regionálních disparit</i>	18
5.2.7 <i>Dílčí závěr</i>	18
5.3 Atributy regionálních disparit charakteru výčtu možností	20
5.3.1 <i>Sféra výskytu regionálních disparit</i>	21
5.3.2 <i>Teritorialita (geografická úroveň) regionálních disparit</i>	21
5.3.3 <i>Měřitelnost regionálních disparit</i>	24
5.3.4 <i>Časová dimenze regionálních disparit</i>	26
5.3.5 <i>Další možné atributy regionálních disparit</i>	27
5.4 Výběr atributů pro systémovou dekompozici a klasifikaci regionálních disparit	28
6. KLASIFIKACE REGIONÁLNÍCH DISPARIT	29
6.1 Definice klasifikace	29
6.2 Vertikální a horizontální perspektiva regionálních disparit	29

6.3	Základní členění vertikální perspektivy	29
6.4	Základní úvahy o členění horizontální perspektivy	29
6.5	Základní členění horizontální perspektivy na 1. úrovni klasifikace	31
6.6	Základní členění horizontální perspektivy hmotných disparit na 2. úrovni klasifikace.....	31
6.7	Charakteristika a základní členění nemateriálních disparit	33
7.	ZÁVĚR.....	36
	LITERATURA.....	37

1. ÚVOD

Tato výzkumná studie navazuje na výzkumnou studii „Vznik regionálních disparit, jejich pojetí, charakteristika a klasifikace“ zpracovanou v 1. fázi výzkumu tohoto úkolu v červnu 2008.

Cílem předkládané výzkumné studie je využít analytické poznatky z předchozí etapy k prohloubení poznatkové teoreticko-metodologické základny tak, aby mohlo být přikročeno k navržení systémového a metodického rámce pro identifikaci a klasifikaci územních disparit.

Disparity jako fenomén jsou velmi frekventovaným pojmem posledního desetiletí. Lze dokonce říci, že v poslední době je pojem disparita nadužíván, aniž by byla jasná jeho sémantická interpretace, jeho teoretická podstata a metodologie zkoumání disparit. Řešitelé se v této studii opírají o nové teoretické poznatky získané v rámci řešení tohoto výzkumného úkolu a dále je rozvíjejí.

Především jsou prezentovány dva základní pohledy na regionální disparity, a to pohled negativní (disparita představuje nějaký nedostatek, který je nutno zmírnit) a pohled pozitivní (disparita představuje jakousi přednost, kterou je možno využít). Oba pohledy jsou analyzovány z hlediska jejich užití v rámci regionální disparity.

Dále je věnována vysoká pozornost informační hodnotě regionálních disparit pro jejich hodnocení, do jaké míry přinášejí uživateli informací nové poznání a v jakém smyslu může být toto poznání využito.

Charakteristika, vývoj a podoby regionálních disparit jsou úzce spjaty s hlediskem zkoumání. Studie prezentuje řešitelský návrh hledisek zkoumání regionálních disparit a z nich plynoucí atributy regionálních disparit. Řešitelé rozdělili identifikované atributy do dvou skupin, a to atributy polaritního charakteru a atributy s charakterem výčtu možností.

Na základě této provedené analýzy řešitelé zvolili pro klasifikaci regionálních disparit dva atributy, a sice sféru výskytu regionálních disparit a teritorialitu (geografickou úroveň) regionálních disparit. To posléze vedlo k dvěma souvisejícím perspektivám klasifikace, a to horizontální perspektivě, související s věcnou sférou jejich výskytu a vertikální perspektivě, umožňující posuzovat disparity v kontextu různých územních měřítek.

Základní členění horizontální perspektivy je řešiteli navrhováno podle podstaty disparity na disparity materiální a nemateriální (mentální). Na základě toho řešitelé prezentují dvě základní úrovně klasifikace pro horizontální perspektivu s tím, že systémová dekompozice regionálních disparit na dalších úrovních je provedena ve výzkumné studii „Dekompozice systému sledování a hodnocení regionálních disparit v ČR“ řešené v dílčím úkolu 03.

2. CÍL, AKTIVITY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY STUDIE

2.1 Cíl výzkumné studie

Tato výzkumná studie v rámci 2. fáze výzkumu probíhající v období 1.4. 2008 až 31.3. 2009 má v zadání výzkumného projektu pro dílčí úkol DÚ02 stanoven tento cíl:

- navržení systémového a metodického rámce pro identifikaci a klasifikaci územních disparit a provedení systémové dekompozice regionálních disparit v České republice a deskripce jejich relevantních vazeb.

Tento cíl navazuje plynule na cíl DÚ02 v 1. fázi výzkumu (1.4. 2007-30.6. 2008), který byl stanoven takto:

- navržení metodiky a nástrojů pro identifikaci, klasifikaci a oceňování významnosti regionálních disparit.

Tento předchozí cíl byl naplněn výzkumnou studií DÚ02 „Vznik regionálních disparit, jejich pojetí, charakteristika a klasifikace“. V ní byly mimo jiné analyzovány regionální disparity v teoriích regionálního rozvoje, různá pojetí regionálních disparit, příčiny a faktory vzniku regionálních disparit, prezentovány přístupy různých autorů k charakteristikám a klasifikaci regionálních disparit. Kromě toho zmíněná studie obsahovala některé prvky systémového a metodického rámce pro identifikaci a klasifikaci územních disparit, jakož i první analytické poznatky ke klasifikaci regionálních disparit.

Předkládaná výzkumná studie úzce navazuje na poznatky a návrhy z předchozí studie a dále je rozpracovává tak, aby byl naplněn stanovený nový cíl.

2.2 Aktivity výzkumné studie

Stanovený cíl je naplněn prostřednictvím těchto aktivit:

- prozkoumat a kriticky posoudit dosavadní systémové a metodické přístupy k regionálním disparitám v ČR a ve světě
- specifikovat typy územních disparit jako základní hledisko jejich systémové dekompozice a klasifikace
- navrhnout a rozpracovat atributy regionálních disparit
- navrhnout klasifikační stupnice regionálních disparit.

Řešení těchto aktivit tvoří jednotlivé části obsahu této výzkumné studie.

2.3 Výzkumné otázky studie

Základní výzkumné otázky výzkumné studie byly stanoveny na počátku řešení takto:

1. Jaké jsou základní pohledy na regionální disparity v kontextu regionálního rozvoje a regionální politiky?

Této problematice je věnována kapitola 3.

2. Co představuje informační hodnota regionálních disparit a pro jaké účely bude používána?

Hledání odpovědi na tuto otázku je obsahem kapitoly 4.

3. Které atributy (podstatné znaky) regionálních disparit je účelné sledovat a jak je možné přiřadit tyto atributy jednotlivým typům regionálních disparit?

Návrhy k této problematice jsou obsahem kapitoly 5.

4. Jaké základní přístupy klasifikace regionálních disparit je účelné rozlišovat?

Tento problém je rozebrán v kapitole 6.

5. Jaká jsou základní členění hmotných a nehmotných regionálních disparit podle jednotlivých dekompozičních úrovní?

Rovněž tato otázka je předmětem řešení kapitoly 6.

6. K jaké proměně regionálních disparit dochází ve vertikální perspektivě?

Odpověď na tuto otázku je hledána v kapitole 6.

3. NEGATIVNÍ A POZITIVNÍ DISPARITY

3.1 Základní úvahy

Jsou dva základní důvody, proč chceme identifikovat relevantní znaky subjektů, jako nositelů jistých vlastností, vzájemně je srovnávat a podrobit zkoumání, jako předmětu našeho poznání, naší činnosti či našeho zájmu.

Prvním důvodem je potřeba identifikace a zkoumání rozdílností relevantních znaků subjektů, kde jde zpravidla o zjišťování, v čem jednotlivé subjekty, v rámci vymezené (stanovené) množiny – států, zemí, regionů, obcí, podniků apod., zaostávají, a jaký to má vliv na jejich změny, zejména systémové, na změny struktury a chování. Jde dosud o natolik dominantní přístup, že se často zjišťování těchto „negativních“ znaků označuje jako „disparitní přístup“.

Druhým, dosud daleko méně častým důvodem je zkoumání rozdílnosti subjektů (jejich relevantních znaků), vedoucí k poznání jejich jedinečnosti, schopnosti účelně a efektivně se odlišit od ostatních zkoumaných subjektů a také např. k účinnému využití jejich komparativních výhod. Tedy schopnosti plnit jistou „pozitivní“ roli (obecně ve vymezené množině subjektů, specificky pak ve společenství zemí, regionů, obcí apod.).

Tyto dva odlišné pohledy vedou k označení disparit jako negativní a pozitivní disparity. Současně je možno přijmout analogii s dvěma stránkami, obvykle používanými v regionálních analýzách, a to jsou slabé stránky a silné stránky nějakého zkoumaného objektu. Negativní regionální disparity je potom možno chápat jako slabé stránky a pozitivní regionální disparity jako silné stránky.

Slabé stránky obvykle mohou vyústit až do klíčových zranitelností zkoumaného objektu, které zpravidla spočívají v chybějících zdrojích a chybějících schopnostech (způsobilostech) využívat zdroje.

Silné stránky obvykle vyústí do komparativní, resp. konkurenční výhody zkoumaného objektu, které zpravidla spočívají v unikátních a hodnotných zdrojích¹⁾ a unikátních schopnostech (způsobilostech) tyto zdroje využívat.

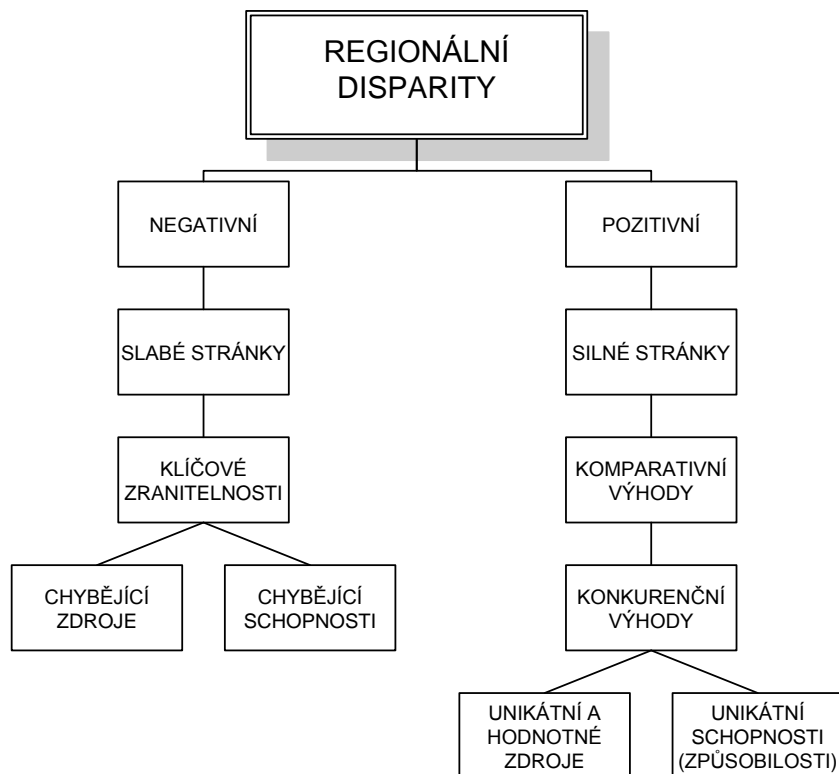
Schematicky jsou výše provedené úvahy znázorněny na obr. 3.1.

---

¹⁾ Zdroje obvykle členíme na přírodní, lidské, kapitálové, fyzickou infrastrukturu, administrativní infrastrukturu, informační infrastrukturu, vědecko-výzkumnou infrastrukturu apod.

Obr. 3.1 Negativní a pozitivní regionální disparity

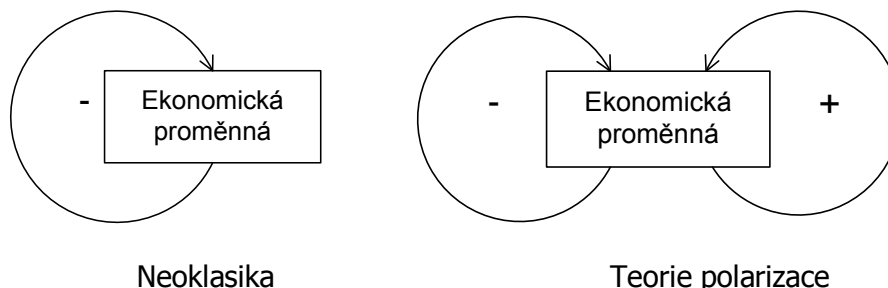

Zdroj: vlastní zpracování

3.2 Negativní regionální disparity a regionální rozvoj

Negativní disparity mají úzkou vazbu na koncepci **regionální polarizace**. Zastánci regionální polarizace (Myrdal, Hirschman) zdůrazňují rozdíly mezi regiony a popisují mechanismy, které vedou k regionální polarizaci (Maier, Tödtling 1998). Zatímco v neoklasických představách odklon od rovnováhy vyvolává procesy, které znovu vedou k rovnovážné hodnotě, Myrdal argumentuje souvislostmi, které působí na původní odchylku tak, že se zesiluje. Tedy neoklasika předpokládá protisměrovou zpětnou vazbu, zatímco Myrdal zdůrazňuje možnost stejnosměrné zpětné vazby (viz obr. 3.2).

Obr. 3.2 Zpětná vazba v neoklasice a teorii polarizace

Zdroj: Maier, Tödtling 1998

Podle zastánců teorie polarizace tržní mechanismus nevede k vyrovnání, ale k zesílení regionálních disparit, a proto je podle jejich názoru potřebná státní regionální politika, která by vedla k vyrovnání, resp. která by rozdíly mezi regiony nedovolila příliš zvětšovat.

Negativních regionální disparity jsou základem tradiční regionální a kohezní politiky EU. Ta je založena na solidárním principu pomoci méně rozvinutým regionům ke spravedlivějšímu příjmu či distribuci zaměstnanosti resp. na solidaritě rozvinutějších regionů s méně rozvinutými a bývá také mimo jiného zdůvodňována potřebou zachovat sociální konsensus mezi regiony a sociálními skupinami v rámci zemí i v rámci Evropské unie. Motivy spojené s redistribučním přístupem jsou tedy převážně politické.

Regionální politika, která má v tržním hospodářství ve vztahu k tržně hospodářským procesům koordinační, doplňkovou a korigující funkci, pak spočívá v tom, že vychází z kvantitativně formulovaných představ o cílech a prostředcích jejich dosažení a pokouší se politicky určené cíle uplatnit (prosadit) selektivními intervencemi. To předpokládá určení intervenovaných území (nejpotřebnějších regionů), podpůrných prostředků a klíčových oblastí, kam mají podpůrné prostředky směřovat (věda a výzkum, cestovní ruch, infrastruktura, životní prostředí apod.), jakož i dohody o nástrojích (zpravidla příspěvek na investice) a intenzitě podpory.

Takto pojatá regionální politika se snaží snižovat disparity v zájmovém území (politický vyrovnávací cíl) a současně efektivně využívat diverzifikovaný prostorový rozvojový potenciál (růstový cíl).

I když z dlouhodobého hlediska jsou oba cíle spíše v konfliktním vztahu, z krátkodobého hlediska lze připustit, že vztah obou cílů může být komplementární, tj. že podpora hospodářsky slabých regionů přispívá současně k posílení celkového hospodářského růstu. Všechny regiony jsou posuzovány z hlediska efektů jako potenciálně ekvivalentní (nerozlišují se tedy růstové regiony a regiony růstově méně významné) a vychází se z toho, že všechna území mají z hlediska své velikosti a předpokladů podobné rozvojové šance a podobně reagují na podpůrné prostředky.

Pro úspěšné provádění této regionální politiky je nutné určit indikátory, pomocí nichž lze posuzovat regionální disparity. Jako možné indikátory lze použít příjem na jednotlivce, míru nezaměstnanosti, index vývoje pracovních sil, indikátor infrastruktury či nějaký komplexní indikátor jako vážený součet jednotlivých indikátorů.

Každá kvantitativně-intervencionistická podpora vyžaduje rozhodnutí o strategických proměnných, které mají být ovlivňovány. V podstatě lze ovlivňovat regionální poptávku nebo stav regionálních výrobních faktorů. Posledně jmenované lze zhruba rozčlenit na reálný kapitál, pracovní sílu, půdu (plochy) a znalosti a tím rozlišovat mezi regionální politikou orientovanou na jednotlivé faktory. Uvnitř jednotlivých podpůrných oblastí lze provést další rozlišení, např. u reálného kapitálu oddělit infrastrukturu od soukromého produktivního kapitálu.

3.3 Pozitivní regionální disparity a regionální rozvoj

Pozitivní disparity našly svůj odraz v koncepci pólů růstu a center růstu (Maier, Tödtling 1998). Zatímco klasičtí zastánci teorie polarizace hodnotí negativně polarizující účinek rozvojového procesu, zastánci koncepce pólů růstu poukazují na jeho pozitivní stránky. Důvěřují tomu, že při dostačující hospodářské síle centra dominují rozšiřující efekty nad stahujícími efekty a spatřují v tom koncepční bod pro rozvojovou strategii. Poznané disparity pak sehrávají pozitivní roli při identifikaci relevantních regionů, pólů rozvoje a rozvojových center.

Zatímco neoklasický přístup a strategie pólů růstu dávají do popředí mobilitu faktorů, a především efekty lokalizace podniků v regionu, jiní zastánci koncepce pólů růstu a center růstu preferují endogenní přístupy, přičemž si kladou otázku, zdali faktory a zdroje existující v regionu se budou moci co nejlépe využít a jaká je konkurenční schopnost podniků

v regionu. Strategie endogenního přístupu se podle Hahneho (1985) zaměřuje na to, aby „vyřešila regionální problémy prostřednictvím využití potenciálu existujícího v regionu a respektování jeho specifik. Posílení regionálního řízení „zdola“ se spojuje s očekáváním zvýšení hospodářské, kulturní a politické samostatnosti“. Nejdůležitější principy endogenního regionálního rozvoje jsou (Maier, Tödtling 1998):

- regionální rozvoj se nechápe pouze jako hospodářský rozvoj, nýbrž také jako kvalitativní zlepšení struktury hospodářství a životních podmínek;
- regionální aktéři by měli být schopni orientovat a kontrolovat proces rozvoje na vlastní cíle regionu;
- regionální politika by měla navázat na potenciál existující v regionu, zejména na unikátní zdroje a unikátní způsobilosti;
- tyto faktory a zdroje by se měly trvaleji využívat, tedy ve velkém rozsahu zohledňovat aspekty životního prostředí;
- regionální potenciál by se měl využívat a rozvíjet nadodvětvově včetně propojení odvětví;
- měly by se posilovat malé a střední podniky v jejich inovační a konkurenční schopnosti;
- za hybnou sílu regionálního rozvoje se považují místní a regionální aktéři.

Pozitivní role regionálních disparit v tomto přístupu spočívá v chápání faktu, že disparita může být motorem rozvoje a zdrojem komparativní výhody. Regionální politika tedy spočívá v orientaci na využití „šancí“ a mobilizaci místních zdrojů s cílem zlepšení kvality života lidí jako výsledku rozvoje.

Rozdíly mezi oběma zmíněnými typy regionální politiky názorně ukazuje tabulka 3.1.

Tab. 3.1

	Tradiční regionální politika redistribučního charakteru	Endogenní regionální politika přednostně zaměřená na využití rozvojového potenciálu
problémové regiony	<ul style="list-style-type: none"> • dichotomní přístup (nevyvinuté/vyvinuté) 	<ul style="list-style-type: none"> • mnohostranný přístup (rozdílná regionální strukturální úzká místa a slabiny)
převažující strategie	<ul style="list-style-type: none"> • regionální vyrovnávání 	<ul style="list-style-type: none"> • regionální rozvoj a růst
organizační forma	<ul style="list-style-type: none"> • centralizovaná, založená na spoluúčasti státu 	<ul style="list-style-type: none"> • decentralizovaná, založená na regionální komunitě
dominující mechanismus	<ul style="list-style-type: none"> • meziregionální přerozdělování 	<ul style="list-style-type: none"> • mobilizace endogenních regionálních zdrojů
převažující orientace	<ul style="list-style-type: none"> • kapitálová, materiálová 	<ul style="list-style-type: none"> • informační, technologická
dynamika	<ul style="list-style-type: none"> • geograficky „stabilní“ problémové regiony 	<ul style="list-style-type: none"> • rychle se měnící problémová území a „spontánní“ mobilizace místních zdrojů

4. INFORMAČNÍ HODNOTA DISPARIT

4.1 Disparity a jejich informační hodnota

Dominantní pro volbu přístupu k identifikaci a hodnocení disparit je, do jaké míry přinášejí uživateli informací nové poznání a v jakém směru (smyslu) může toto poznání být využito, tedy jaká je jejich informační hodnota.

Informace o zjištěných disparitách mohou mít pro příjemce (uživatele) informace hodnotu:

- poznávací,
- motivační,
- operační,
- rozhodovací.

4.1.1 Poznávací hodnota disparit

Poznávací hodnota disparit spočívá v tom, že informuje uživatele o širším kontextu relevantních znaků zkoumaných subjektů, zvyšuje stav poznání příjemce informací bez konkrétních požadavků na způsob jejich dalšího přímého využití.

Ve společenské praxi může jít např. o srovnávání zemí a jejich seskupení, či rozdílností ve vývoji různých částí světa, bez ambicí do tohoto vývoje přímo zasahovat apod.

Zvýšení stavu poznání je nejčastějším důvodem, proč jsou nejrůznější disparity analyzovány a vyhodnocovány.

4.1.2 Motivační hodnota disparit

Informace o vzniklých disparitách mohou vytvářet soubor pohnutek, který na bázi změn relevantních znaků zkoumaných subjektů podněcuje příjemce informací k určité činnosti, motivuje jej k jistému způsobu jednání, zpravidla v delším časovém horizontu.

Častými cíli zkoumání a hodnocení disparit ve smyslu jejich motivačních účinků mohou být:

- vyhledávání lokalit pro kvalitní život a bydlení,
- vyhledávání území pro umístění rozvojových investic,
- vyhledávání a rozvíjení turistických atrakcí,
- apod.

Rovněž tato forma užití informací nemá za následek žádný řídicí zásah, zpravidla má za následek vyvolání určitého chování subjektu (uživatele informací), vyvolání určitých činností, jejichž účinky mají obvykle dlouhodobý charakter.

4.1.3 Operační hodnota disparit

Operační hodnotu disparit lze chápat tak, že změny relevantních znaků zkoumaných subjektů mají takový charakter, že vyvolají okamžité jednání, či reakci na vzniklou či měnící se situaci.

Jako příklady operační hodnoty regionálních disparit mohou sloužit:

- měnící se situace a vzájemná relace subjektů na finančních trzích,
- opakující se intervence vlády do soukromého sektoru,
- „skokový“ nárůst migrace obyvatelstva z nebo do určitého regionu,
- nárůst jevů sociální patologie a rasových projevů.

Forma užití informací a vzniklých disparitách zde bude mít zpravidla za následek operativní řídicí zásah cílený ad hoc na vzniklou situaci, s očekáváním bezprostředně následujícího výsledku tohoto zásahu.

4.1.4 Rozhodovací hodnota disparit

Rozhodovací hodnota informací o disparitách spočívá v tom, že vyhodnocení změn relevantních znaků zkoumaných subjektů a anticipace jejich žádoucího vývoje v budoucím období vede příjemce informací k přijetí rozhodnutí.

Poskytnout informace pro rozhodování je druhým nejčastějším důvodem, proč jsou disparity analyzovány a vyhodnocovány. Zpravidla jde o východiska pro tvorbu strategií resp. strategických rozhodnutí, může také jít např. o identifikaci subjektů pro dlouhodobé partnerství, zásadní rozhodnutí o alokaci investic apod.

* * * * *

Při využívání zjištěných a vyhodnocených disparit zkoumaných subjektů je vždy třeba mít na zřeteli, že hranice mezi jednotlivými formami jejich využití je neostrá a že způsoby užití se mohou překrývat.

Rozdílná informační hodnota vyhodnocených disparit není reprezentována zcela rozdílnými indikátory, nýbrž jde spíše o kontext vyhodnocení – věcný, časový, velikostní, míry rizika apod.

4.2 Informační hodnota regionálních disparit

Cílem (záměrem) této části je aplikovat výše uvedenou obecně naznačenou teorii informační hodnoty na zjišťování a hodnocení disparit mezi regiony a na způsoby jejich využívání v regionální manažerské praxi.

Jakou informační hodnotu mohou mít pro uživatele informace o rozdílech (disparitách) mezi regiony ČR?

Užitek z přijatých informací o regionálních disparitách může pro uživatele spočívat v následujících čtyřech hodnotách.

4.2.1 Poznávací hodnota regionálních disparit

Regionální disparity zvýší stav poznání o regionech ČR a jejich pozici vůči jiným regionům (v ČR nebo v zahraničí), o rozdílnostech mezi subjekty regionu (podnikateli, domácnostmi), jejich výkonnosti, struktuře, aktivitách.

Jistě půjde především o to, jaká je celková úroveň regionu a jaké nabízí podmínky pro život lidí ze sociálního, ekonomického i ekologického pohledu, co lze očekávat, že jim nabídne v budoucnosti a jaká je jeho pozice v takto definovaných parametrech ve srovnání s jinými regiony ČR a stále častěji i s regiony zemí EU.

To je převažující způsob využívání informací o regionálních disparitách.

4.2.2 Motivační hodnota regionálních disparit

Regionální disparity motivují uživatele k jednání, které pro něj, nebo jeho aktivity bude zpravidla mít dlouhodobé účinky (dopady).

Zde jde o nalezení informací motivujících příjemce informací k určitým postojům, aktivitám, chování.

Nejčastěji asi půjde o orientaci jeho dlouhodobých aktivit ve spojení s regionem. Pro příjemce informací uvnitř regionu může jít o to, zda v regionu se svojí rodinou zůstat, či se z něj vystěhovat, zda v něm udržovat své ekonomické aktivity, případně je dále rozvíjet. Pro

příjemce informací vně regionu může jít o to, zda se do něj přistěhovat, zda v něm setrvat se svým podnikáním, začít podnikat, či alespoň umístit své investice (nabízí-li mu významné komparativní výhody proti jiným regionům).

4.2.3 Operační hodnota regionálních disparit

Regionální disparity přimějí uživatele k nějakému operativnímu (bezprostřednímu) jednání zpravidla s cílem dosáhnout nějakých bezprostředních efektů (účinků) v krátkém časovém horizontu; za jistých okolností však tento efekt může být i střednědobý, někdy i dlouhodobý,

Zde půjde zpravidla o reakci na okamžitý vývoj některých jevů či procesů probíhajících v regionu odlišně od jiných regionů či od norem apod.

Mohou to být takové jevy či procesy, u nichž může hrát významnou roli odlišnost vývoje v jednotlivých regionech: regionální nerovnost imigrace, skokový nárůst regionální nezaměstnanosti (např. výpadkem dominantních výrobců v souvislosti s hospodářskou krizí), aktuální výbušné problémy řešení situace nepříznivých skupin obyvatelstva apod.

Tento způsob užití informací je pravděpodobný a do struktury užití informací o disparitách jistě patří. Má však značná úskalí. Vzhledem k tomu, že jde o situace vznikající v reálném čase a je na ně třeba reagovat bezprostředně, zůstává zde řada otázek. Je možné dopředu vymezit ukazatele mající charakter disparit, které by zachytily většinu situací, které v životě kraje či města mohou nastat? Jakou formou tyto informace poskytovat? Jak vyhledávat jejich uživatele? Nebo to bude záležet na uživateli, jestli si takové informace vyžádají (pokud o nich budou vědět)?

4.2.4 Rozhodovací hodnota regionálních disparit

Regionální disparity jsou východiskem (podnětem) pro jeho cílevědomé rozhodování, zpravidla dlouhodobá strategická rozhodnutí uživatele.

Z hlediska způsobu užití jde zřejmě o nejdůležitější aspekt poznání disparit mezi regiony.

Zde je třeba postihnout relevantní disparity, které mají klíčový význam pro strategické rozhodování. Rozhodování centra vůči regionům (krajům, případně regionům soudržnosti), rozhodování krajů vůči územním celkům uvnitř kraje (územím ORP, okresům).

Uživatelská „poloha“ je zde dvojitá. První je neformalizovaná, v ní jde o informace ad hoc potřebné pro rozhodování - vlády, ministerstev, zastupitelstev krajů apod. Zde nalezení podoby dostatečně vypovídajících a adaptabilních informací (dostatečně reflektujících konkrétní situaci či potřebu) bude obtížné. Základní množinu sledovaných a vyhodnocovaných informací bude zřejmě potřebné odvodit od navozených pravděpodobných modelových situací.

Trochu méně obtížnou situaci je možné očekávat ve druhé, formalizované poloze, kde jde o vyjádření disparit, jejichž poznání je potřebné jako východisek pro orientaci strategických a programových dokumentů, zejména pro analýzy.

Velkou pomocí zde mohou být existující metodiky pro zpracování těchto dokumentů, které do značné míry předurčují charakter a rozsah potřebných analytických informací i informací pro jejich celkovou orientaci a stanovování resp. komparaci konzistentních cílů regionálního rozvoje na celostátní úrovni i na úrovni regionů.

5. HLEDISKA ZKOUMÁNÍ A ATRIBUTY REGIONÁLNÍCH DISPARIT

5.1 Hlediska zkoumání regionálních disparit

Charakteristika, vývoj a podoby regionálních disparit jsou úzce spjaty s hlediskem zkoumání. Hledisek zkoumání regionálních disparit existuje celá řada a to nás opravňuje disparity chápat jako multidimenzionální problém. Hlediska zkoumání nejsou v literatuře systematicky a komplexně prezentována. Jsou roztržena u jednotlivých autorů a spíše naznačena jen symbolicky. Přístupy jednotlivých autorů jsou orientovány účelově tak, aby vedly přímo k výběru ukazatelů, pomocí kterých budou regionální disparity měřeny. Je silně potlačeno měření disparit pomocí dílčích ukazatelů a přístupy jsou zpravidla zaměřeny na vybrané ukazatele agregovaného charakteru. Málo je zdůrazňována poznávací stránka regionálních disparit a silně je vyzdvihován přístup, kdy identifikované regionální disparity jsou základem pro přijetí politiky.

Tak například Nijkamp (2007) uvádí, že značný stupeň prostorové variability, vykazovaný ekonomickým rozvojem, inspiroval v minulých dekádách různé přístupy k měření meziregionálních disparit k vysvětlení příčiny objevení se nebo stálého výskytu prostorové proměnnosti v ekonomickém rozvoji a hodnocení vlivu opatření regionální politiky namířených na zvládnutí nežádoucích prostorových nespravedlivých podmínek. Autor tvrdí, že „výzkumné pole pro prostorové disparity se stále vyvíjí a v průběhu let inspiruje fascinující politická východiska“. Prostorové disparity se mohou projevat na různých geografických úrovních, počínaje státy až po městské okrsky. Čím nižší je geografické hledisko, tím je obvykle větší geografická změna příslušných proměnných prosperity. Tato závislost prostorových disparit na měřítku vyžaduje velkou opatrnost při porovnávání fungování států či regionů.

Jediným hlediskem, které je při zkoumání použito většinou autorů, je hledisko věcné, podle kterého se většina autorů kloní k rozdělení disparit na disparity ekonomické, sociální a územní (někdy též fyzické). Toto hledisko bude podrobněji pojednáno u klasifikace regionálních disparit v následující kapitole.

Různí autoři se okrajově zmiňují o třech dalších hlediscích, a to je hledisko časové, hledisko měřitelnosti a hledisko teritoriality. Další možná hlediska zkoumání, jako jsou ovlivnitelnost regionálních disparit, způsob vzniku a dopady regionálních disparit, nejsou v teoretických pramenech analyzována.

Různá hlediska zkoumání mají velký význam pro identifikaci a hodnocení regionálních disparit. Proto řešitelé analyzovali několik hledisek, podle nichž je možné a účelné regionální disparity zkoumat, příp. klasifikovat (viz Hučka, Kutscherauer, Tománek 2008).

Analyzovaná hlediska zkoumání jsme rozdělili do dvou skupin:

- **hlediska, jejichž projevem jsou atributy polaritního charakteru**, tedy takové atributy, které mají pouze dvě *diametrálně* odlišné dimenze;
- **hlediska, jejichž projevem jsou atributy s charakterem výčtu možností**, tedy takové atributy, které mají více úrovní dimenze.

Obě skupiny atributů jsou dále podrobněji rozvedeny.

5.2 Atributy regionálních disparit polaritního charakteru

Mezi atributy polaritního charakteru patří (viz Tab. 5.1):

- podstata regionálních disparit
- míra konkrétnosti regionálních disparit
- míra komplexnosti regionálních disparit
- tendence změny regionálních disparit
- ovlivnitelnost regionálních disparit
- způsob vzniku regionálních disparit.

Tab. 5.1 Atributy regionálních disparit polaritního charakteru

Atribut	Polarity	
Podstata RD	hmotná	nehmotná (mentální)
Míra konkrétnosti RD	specifičnost	obecnost
Míra komplexnosti RD	parciálnost	integrálnost
Tendence změny RD	divergence	konvergence
Ovlivnitelnost RD	neovlivnitelné	ovlivnitelné
Způsob vzniku RD	spontánní	činností člověka

5.2.1 Podstata regionálních disparit

Podstata regionálních disparit může nabýt dvě polaritní dimenze:

- hmotná podstata
- nehmotná podstata.

Regionální disparity s hmotnou podstatou jsou disparity, které mají svůj odraz v realitě a zpravidla jsou spojeny s měřitelnými ukazateli.

Měřitelnými ukazateli mohou být objektivní nebo subjektivní ukazatele. Objektivní ukazatele se získávají ze statistiky a mohou představovat např. údaje o příjmu, nemocnosti, pracovní neschopnosti, stupni vzdělání, obyvatelstva, počtu osobních aut, telefonů, televizních přijímačů na tisíc obyvatel a podobně. Subjektivní ukazatele jsou předem stanovené a naplňují se na základě výběrových šetření.

Regionální disparity s nehmotnou podstatou jsou disparity, které mají svůj odraz v hlavách lidí a zpravidla jsou spojeny s měkkými lokalizačními faktory.

Mezi měkké lokalizační faktory se řadí například kvalita životního prostředí, sociální kvalita obyvatelstva, ale zejména image území, tedy pověst, která daný region předchází. Image území se projevuje směrem navenek, ale také vnitřně. Směrem navenek pověst regionu spoluurčuje postoje a chování externích subjektů vůči danému území. Směrem dovnitř je pak formulován postoj a vnímání jeho samotnými obyvateli.

5.2.2 Míra konkrétnosti regionálních disparit

Tento atribut má význam spíše z metodologického hlediska. Z tohoto pohledu můžeme rozeznávat tyto dvě dimenze:

- **specifičnost regionálních disparit**, představující vysoký stupeň konkrétnosti regionálních disparit s vysokou vypovídací schopností;
- **obecnost regionálních disparit**, představující nízký stupeň konkrétnosti regionálních disparit s nízkou vypovídací schopností.

5.2.3 Míra komplexnosti regionálních disparit

Rovněž tento atribut má význam z metodologického hlediska. Budeme rozeznávat tyto dvě dimenze:

- **parciálnost regionálních disparit**, představující míru dílčího pohledu na regionální disparity
- **integrálnost regionálních disparit**, představující míru integrovaného pohledu na regionální disparity.

5.2.4 Tendence změny regionálních disparit

Tendence změny regionálních disparit mohou nabývat tyto polaritní dimenze:

- **konvergenční orientace regionálních disparit**, představující rovnovážnou tendenci vývoje regionálních disparit ve směru jejich zmírnění, příp. eliminace;
- **divergenční orientace regionálních disparit**, představující nerovnovážnou tendenci vývoje regionálních disparit ve směru jejich prohlubování.

5.2.5 Ovlivnitelnost regionálních disparit

Obsah pojmu ovlivnitelnost disparit lze spojovat s jejich vlastností být předmětem obsahu regionální politiky. Samotnou ovlivnitelnost disparity lze vyjádřit jako možnost či účelnost určitými nástroji regionální politiky dosáhnout žádoucí změny disparity (disparita je v tomto případě objektem regionální politiky).

Ovlivnitelnost přitom není nezbytnou charakteristikou regionálních disparit a dostává se do zorného pole s potřebou konkrétní regionální disparity ovlivňovat.

Je zřejmé, že regionální politikou budou snáze ovlivnitelné rozdíly ve výši mezd či rozdíly v míře nezaměstnanosti než rozdíly v sektorové struktuře ekonomiky, resp. podmíněné fyzicko-geografickými faktory.

Z hlediska ovlivnitelnosti lze tedy na disparity pohlížet jako na:

- **neovlivnitelné**, především disparity založené na hodnocení přírodních zdrojů, rozlohy území apod. Tuto skupinu lze dále členit na
  - ⇒ **disparity neovlivnitelné ani v budoucnu** (disparity přírodních zdrojů)
  - ⇒ **disparity neovlivnitelné dočasně**, které by se však mohly stát ovlivnitelnými na základě rozvoje vědy (poznání);
- **ovlivnitelné**, které na dané úrovni poznání lze ovlivnit nástroji regionální politiky. Tyto lze dále členit na
  - ⇒ **přímo ovlivnitelné disparity**, u nichž lze vymezit relativně úzkou vazbu mezi řídicím aktem a dosaženým výsledkem (např. disparitu nedostatečné dopravní infrastruktury regionu lze vyřešit poskytnutím dotace a vybudováním potřebné infrastruktury)

- ⇒ **nepřímo ovlivnitelné disparity**, u nichž neexistuje úzká vazba mezi použitým nástrojem regionální politiky a disparitou, která má být ovlivněna (např. stejný nástroj jako v předcházejícím případě – dotace na vybudování dopravní infrastruktury – sledující řešení jiné disparity, a sice zvýšení zaměstnanosti v regionu).

Ovlivňování regionálních disparit je spojeno i s tím, zda jde o region s vlastním představitelem či bez něho (institucionální hledisko).

Pokud na úrovni regionů použitých pro hodnocení disparit existuje určitý představitel regionu (např. samosprávný orgán), může vlastní disparitu ve vztahu k jiným regionům identifikovat a řešit svou vlastní aktivitou nebo řešit regionální disparity mezi subregiony ve své působnosti (např. řešení disparit mezi okresy z pohledu samosprávného kraje), tj. tzv. **endogenní regionální politika**. V oblasti ovlivňování regionálních disparit z pohledu státu je pak určena **exogenní regionální politika**, která již není podmíněna existencí samosprávných orgánů na úrovni regionů a může tak působit na libovolné územní celky.

Tento institucionální pohled na regiony ve vztahu k regionálním disparitám ukazuje, kde by měl ovlivnění realizovat stát (tj. zejména tam, kde neexistuje samosprávná reprezentace regionu), či kde ponechat pole působnosti regionům samotným. Na druhé straně se pak působení endogenní a exogenní regionální politiky ve vztahu k disparitám může doplňovat, ale i naopak působit protichůdně.

5.2.6 Způsob vzniku regionálních disparit

Způsob vzniku regionálních disparit je v literatuře zmiňován pouze rámcově a implicitně. Na této úrovni poznání navrhuje rozeznávat tato dvě polaritní dimenze vzniku regionálních disparit:

- samovolně vznikající (spontánní)
- vznikající činností člověka.

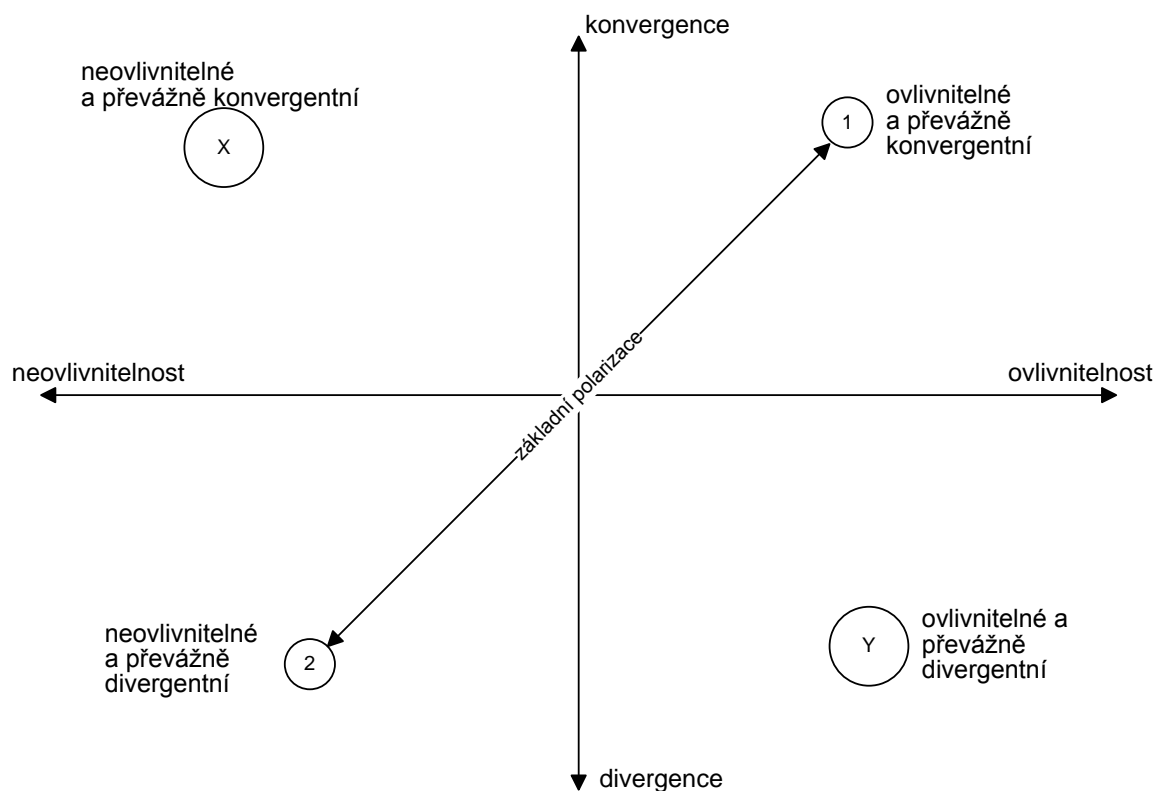
K samovolně vznikajícím disparitám patří zejména disparity, vyvolané geografickými nebo zdrojovými asymetrickými šoky, jako jsou povodně, vichřice, kalamity apod.

K disparitám vznikajícím činností člověka zařazujeme disparity vyvolané ekonomickou činností, politickými vlivy, vnější ekonomikou (rovná krize) apod.

5.2.7 Dílčí závěr

Prezentované atributy regionálních disparit polaritního charakteru představují různé pohledy na regionální disparity a dokreslují filozofické a systémové východisko pojmát regionální disparity jako multidimenzionální problém (Hučka, Kutscherauer, Tománek 2008).

Podobně jako přistoupili autoři (Hampel, Blažek, Žižalová 2008) k výchozí klasifikaci procesů regionálního rozvoje, pokoušíme se znázornit výchozí atributy regionálních disparit polaritního charakteru. Základní úvahy v tomto smyslu jsou ilustrovány na obr. 5.1.

X, Y – disparity specifického typu s velice omezeným výskytem

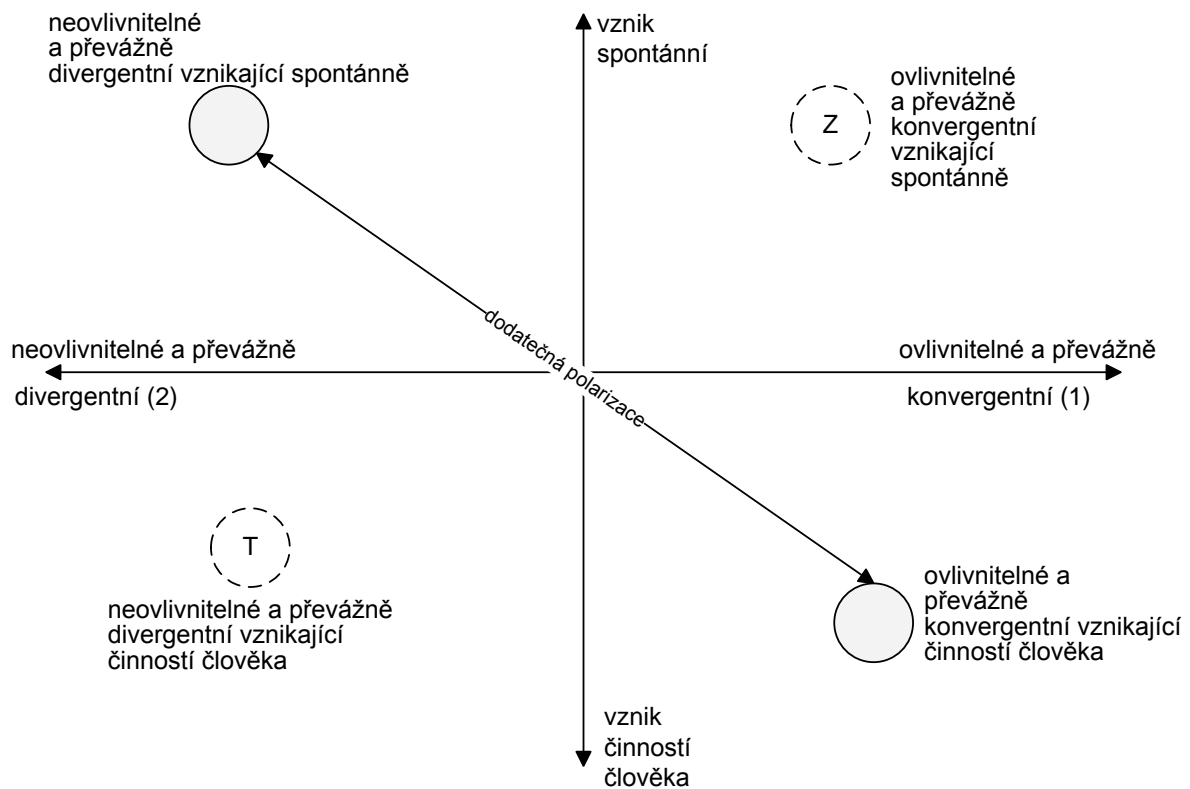
Obr. 5.1 Výchozí polarizace atributů regionálních disparit

Dříve uvedené prvotní uspořádání regionálních disparit podle atributů polaritního charakteru nabízí řadu kombinací a tedy i možností vytváření různých klasifikací regionálních disparit. Je však velice obtížné jejich systematické uspořádání. Přesto se pokusíme naznačit možný postup uspořádání kombinací různých hledisek zkoumání.

Výchozí úroveň může být kombinace dvou nejvíce a nejčastěji zdůrazňovaných hledisek, a to míry ovlivnitelnosti regionálních disparit a divergenční nebo konvergenční tendence v jejich působení. Obě hlediska jsme na obrázku 5.1 znázornili v rovině x, y, přičemž na ose x znázorňujeme ovlivnitelnost a na ose y tendenci regionálních disparit (konvergence, divergence). Z logiky vývoje lze odvodit, že živelné (neovlivnitelné) disparity mají zpravidla divergenční tendenci (typ 2), kdežto ovlivnitelné disparity mají spíše tendenci konvergenční (typ 1). Jak poznamenávají (Hampl, Blažek, Žížalová 2008), složitost a stochastická povaha společenských jevů poskytuje prostor i pro velice omezeně významné disparity s jinou orientací:

- živelně se prosazující tendence ke konvergenci, např. u relativně zaostávajících regionů (typ X na obr. 5.1)
- regulačně ovlivněné disparity s divergenční působností (typ Y na obr. 5.1).

S cílem zapojit do myšlenkového procesu další hledisko zkoumání jsme rozšířili na obr. 5.2 další dimenzi. Vycházíme z toho, že tzv. základní polarizace z obr. 1 (spojnice 1-2) převažuje a může se tedy stát v roviném zobrazení „novou“ osou x a jako osu y přidáme další dimenzi, a to způsob vzniku regionálních disparit (spontánní nebo činností člověka).

T, Z – disparity specifického typu s omezeným výskytem

Obr. 5.2 Dodatečná polarizace atributů regionálních disparit

Na závěr nutno poznamenat, že výše uvedené úvahy o atributech regionálních disparit mají především teoreticko-metodologický význam. Slouží jako podpůrná hlediska pro systémovou dekompozici a klasifikaci regionálních disparit. Z hlediska potřeb klasifikace regionálních disparit bude z atributů regionálních disparit polaritního charakteru použito pouze jedno hledisko, a to **podstata regionálních disparit**, rozčleňující regionální disparity do dvou tříd, a to hmotné disparity a nehmotné disparity.

5.3 Atributy regionálních disparit charakteru výčtu možností

Jde o atributy, které mají více úrovní dimenze. Mezi tyto atributy jsme zařadili (viz Tab. 5.2):

- sféra výskytu regionálních disparit
- teritorialita (geografická úroveň) regionálních disparit
- měřitelnost regionálních disparit
- časová dimenze regionálních disparit.

Tab. 5.2 Atributy regionálních disparit charakteru výčtu možností

Atribut		Výčet možností
Sféra výskytu RD		sociální, ekonomická, územní
Teritorialita (geografická úroveň) RD		EU, ČR, kraj, ORP, obec
Měřitelnost	ukazatel RD	integrovaný, dílčí
	metoda měření RD	absolutní hodnota, relativní hodnota, srovnávací hodnota, využití standardů
	objektivnost měření RD	objektivní (kvantitativní), subjektivní (kvalitativní), výběrové měření
Čas	časový horizont RD	krátkodobý, střednědobý, dlouhodobý
	časová dynamika RD	okamžitý stav, změny v čase

5.3.1 Sféra výskytu regionálních disparit

Základní členění regionálních disparit podle sféry výskytu je předmětem zájmu v publikacích různých autorů. Podrobně jsme rozebrali přístupy různých autorů (Hučka, Kutscherauer, Tománek 2008). Napříč EU členské státy odrážejí velice různé geografické okolnosti, úroveň ekonomického rozvoje a rozsah sociálních problémů, jakož i měřítko jejich vnitřních regionálních disparit. Koncepty regionálních problémů se mění od země k zemi, avšak lze nalézt v podstatě tři typy sfér výskytu regionálních disparit, na nichž se shoduje většina autorů a k nimž se přiklání rovněž řešitelé:

- **sociální sféra**, která se týká obyvatelstva a kvality jeho života a projevuje se zejména v příjmech a životní úrovni obyvatelstva;
- **ekonomická sféra**, která je spojena s kvalitou a kvantitou stavu a vývoje ekonomického potenciálu a projevuje se zejména v regionálním výstupu;
- **územní sféra**, která se týká geografických, přírodních a technických podmínek a projevuje se zejména dostupností trhů, vzdělání, služeb apod.

5.3.2 Teritorialita (geografická úroveň) regionálních disparit

Klíčovou částí návrhu jakékoliv politiky vztahované k prostoru je **vývoj metodologie pro výběr území**, na které by měla být politika zaměřena. Na úrovni členských států EU existuje široké spektrum přístupů k tomuto úkolu. V tomto kontextu je důležité zdůraznit, že jakákoliv analýza pro účely politiky je významně ovlivněna řadou faktorů, které jsou podstatně odlišné od „technických“ rozhodnutí o volbě indikátorů (Wishlade, Youill 1997).

Podle autorů existují tři klíčové body, kterých je nutno si všimnout. Zaprvé, relevantní prostorové měřítko se mění z vysoce lokalizovaných k celostátně rostoucím obtížným problémům týkajícím se úrovně, na níž by faktor měl být měřen a na nějž by měl být realizována politika. Zadruhé, mnoho faktorů je kvalitativních anebo obtížně měřitelných. Zatřetí, relativní význam různých prvků se mění v širokém měřítku podle kontextu – lokalita by mohla být vysoce vhodná pro absorbování určitých typů aktivit, ale nevhodná pro jiné.

Prostorové **disparity se mohou projevovat na různých geografických úrovních**, počínaje státy až po městské okresy. Nijkamp (2007) upozorňuje, že čím nižší geografické měřítko, tím je obvykle větší geografická změna příslušných proměnných

prosperity. Tato závislost prostorových disparit na měřítku vyžaduje velkou opatrnost při porovnávání fungování států či regionů. Ve většině případů jsou však rozdíly prostorových výkonů (např. příjem per capita, růst zaměstnanosti atd.) přímo či nepřímo spojeny s rozdíly produktivity mezi regiony. Samozřejmě, že tyto rozdíly lze připsat fyzické geografii, neefektivnímu využití lidských zdrojů, neadekvátní dostupnosti fyzického či lidského kapitálu, nedostatku zdrojů atd., ale celkově to můžeme uzavřít s tím, že nedostatky na straně dodávky výrobních faktorů – ať už je příčina těchto nedostatků jakákoliv - by mohly vést k nižší produktivitě příslušného regionu. A proto má měření a hodnocení produktivity celkové výroby velký význam pro pochopení disparit prostorové prosperity.

Volba a **velikost územních jednotek** podstatně mění např. měření HDP. Na vysokých úrovních prostorové desagregace se disparity HDP na obyvatele zvyšují. Podobně na vysokých úrovních agregace se rozdíly mezi regiony vyrovnávají. Typ použité prostorové jednotky je také relevantní, neboť „nefunkční jednotky“ mohou mít za následek to, že centra ekonomické aktivity jsou oddělena od jejich prosperujících okruhů sídlišť kolem města (Wishlade, Youill 1997).

Jisté je, že koncepce regionu je z hlediska empirického výzkumu problematickou koncepcí, jelikož prostorová stupnice regionů může vykazovat velmi rozdílné řazení, např. od větších US států po relativně malé regiony v Evropě, někdy zachází dokonce až na municipální úroveň. Základním charakteristickým rysem každého regionu - na rozdíl od státu - je jeho relativní otevřenost. Ze statistického hlediska jsou regiony chápány často jako správní prostorové jednotky hodící se pro sociálně ekonomickou politiku a plánování. Poměrně málo regionů běžně dosáhne vysokého stupně různorodosti a vzájemného působení díky lokační charakteristice zahrnující např. místní výrobní faktory, instituce, dopravní infrastrukturu a velikost místního trhu.

Podle (Aydalot, 1985) lze konstatovat významnou úlohu dělení prostoru, kdy výsledky závisí na zvoleném dělení. A priori se nevnucuje žádné dělení národního prostoru. U každého jevu se různé dělení může ukázat jako důležité. Region je zde jen kusem prostoru považovaného za významný pro svou homogenitu, pro svou schopnost ukázat analyzovaný jev. Pozorovatel musí vždy hledat „správné dělení“, takové, které nejjasněji ukáže mechanismy, jejichž fungování chce porozumět. Proto dělení, které předjímá předem stanovené regiony, musí být neadekvátní. Takové dělení podává pouze zdeformovanou vizi věcí, jelikož smazává vnitroregionální nerovnosti a opírá se o regionální průměry, které popírají jevy, které je právě třeba pochopit. Pokud ukazují konvergenci, pak to znamená, že nerovnost se uchýlila hlavně do rovin, které dělení na regiony zatemňuje (například města – venkov) nebo že se opírá svými měřitelnými formami o procesy, které se mezi regiony sjednocují. Obecně je nutno zkoumat předmět měření. Jedná-li se o analýzu hospodářských nebo sociálních jevů, je třeba přijmout dělení dotčených procesů v prostorovém poli působnosti. Jedná-li se o získání podkladů regionálního plánování, mají-li se nabídnout regionálním rozhodovacím orgánům prostředky k měření efektivity jejich působnosti, pak je nutno sáhnout po administrativním dělení. Omezení, která jsou spojená s ekonomickými informacemi, vedou každopádně často k zachování administrativních regionů, protože data jsou k dispozici pouze na jejich úrovni.

Pro typologii regionů (Aydalot, 1985) lze uplatňovat **jednofaktorové typologie** regionů např. podle stupně industrializace, centrálního nebo periferního charakteru regionů, povahy jejich hlavní aktivity, jejich stupeň urbanizace. Studie „centrálnost – perifernost“ Davida Keeble (citováno podle Aydalot 1985) využívá dvě typologie: první typologie dělí evropské regiony na regiony centrální, mezilehlé a periferní; druhá typologie na regiony velmi urbanizované, urbanizované, méně urbanizované a venkovské. Lze také hovořit o regionech zemědělsko-průmyslových, terciárních. Tyto typologie staví svou relevanci na schopnosti kritéria vyjádřit faktor považovaný za rozhodující pro postižení regionálního vývoje.

V publikaci (Regional Disparities and Cohesion 2007) je upozornění, že existují různě velké územní nesrovnalosti a že v rámci kohezní politiky, která by vedla k vyrovnanému rozvoji, je zapotřebí jiné než evropské měřítko. Pro evropské regiony by proto měla být použita kombinace evropského, národního, vnitroregionálního a přeshraničního měřítka analýzy z těchto důvodů:

- měření národních, meziregionálních a přeshraničních kontrastů lépe odráží existenci a rozsah regionálních disparit;
- hlavní zdroj územní rovnováhy je způsoben dominantním postavením metropolitních oblastí vůči zbytku státního území, resp. přetrvávající územní dichotomií některých zemí.

Podle autorů lze u nových členských zemí identifikovat tři typy regionálních disparit:

- východ – západ se západními částmi fungujícími lépe než jejich východní protějšky;
- významné disparity mezi převážně urbanistickými a venkovskými regiony;
- mimořádně prudké procesy polarizace, které staví největší metropolitní oblasti proti jejich okolním regionům.

Autoři konstatují v této souvislosti, že rozvojové disparity mezi sousedními regiony a mezi regiony ve stejné zemi mohou mít škodlivý dopad na vyhlídky vyrovnaného udržitelného růstu. A naopak, procesy rozšíření ekonomického růstu mezi sousedními regiony a regiony stejné země by měly být pečlivě sledovány, aby mohly být ještě více posíleny přijatou politikou.

Shrneme-li poznatky k teritorialitě regionálních disparit, pak můžeme říci toto:

1. Vyhodnocování regionálních disparit je vhodné provádět pouze pro velikostně odpovídající územní celky a je nutno rovněž posuzovat širší územní vazby.
2. Pro přístup k regionálním disparitám obecně není účelné rozsah regionů (územních celků) předem omezovat. Ale v souvislosti s teritorialitou regionálních disparit může sehrávat roli i to, zda je na úrovni regionu představitel (orgán), který např. může disparity sám ovlivňovat (pak lze spíše hovořit o „regionu“) či jde jen o „územní celek“ bez vlastního představitele.
3. Výběr regionální (či územní) úrovně sledování disparit bude ovlivňovat druh disparity. Teritorialita disparit by měla sledovat dva aspekty:
  - jak (čím) je hodnocena „velikost“ regionu. Velikost regionu (území) lze chápat např. jako hledisko: velikosti území, počtu obyvatel, hustoty obyvatelstva, ekonomiky; závisí mnoho na tom, jak se malá velikost země přenáší do měřitelné metriky, jako jsou vzdálenost, hustota, faktor mobility a nabídka půdy apod.
  - do jaké míry je možno hodnotit disparity z pohledu „velikostně“ (podstatně) různých regionů. Lze-li např. (větší) region při jeho srovnání (jednoho jevu) s jiným regionem považovat z hlediska tohoto jevu za stejný („nedisparitní“), pak sledování stejného jevu na úrovni nižší („subregiony“) již může vyvolávat existenci těchto disparit mezi subregiony, a to ať už v rámci jednoho regionu či v rámci jiných regionů.

Na základě výše uvedených teoreticko-metodologických úvah a přístupů přistoupili řešitelé ke stanovení geografických úrovní regionálních disparit podle těchto zásad:

- vyhodnocení regionálních disparit bude prováděno pro administrativně vymezené územní celky s tím, že na úrovni těchto celků bude existovat představitel (orgán), který má možnosti v určitých mezích některé disparity ovlivňovat;

- výběr úrovně sledování disparit bude ovlivněn současnou metodikou statistického sledování rozličných ukazatelů pro různě vymezené územní celky;
- pro typologii sledovaných územních celků bude uplatněna jednofaktorová typologie s předem stanovenými regiony se všemi omezeními, která z toho vyplývají, a to proto, že statistická data jsou k dispozici pouze na jejich úrovni.

Geografické úrovně, představující vertikální perspektivu regionálních disparit, budou tedy tyto:

- Česká republika členěná na kraje
- kraje členěné na obce s rozšířenou působností
- obce s rozšířenou působností členěné na obce.

5.3.3 Měřitelnost regionálních disparit

Měřitelnost regionálních disparit vyjadřuje vlastnost regionálních disparit být předmětem měření, tedy způsob hodnocení velikosti regionálních disparit, tj. přístupy k získávání údajů charakterizujících disparity, k jejich hodnocení, srovnávání apod.

Existuje **řada potíží** spojených s měřením regionálních disparit uvnitř zemí; např. když je potřebné zahrnout více než jeden typ regionálních problémů do každé analýzy. Identifikace indikátorů pro měření pocíťovaných regionálních problémů není vždy snadná, data mohou být nedostupná ve správném časovém měřítku nebo na relevantním územním měřítku a výsledky mohou být obtížně interpretovatelné. Na evropské úrovni se projevují tyto těžkosti více tím, že typy disparit se stávají častější a diverzifikovanější, počet a rejstřík indikátorů generovaných podle stejné metodologie je velmi omezený a prostorové měřítko, podle něž jsou data k dispozici, může být nesrovnatelné (Wishlade, Youill 1997).

Nové přístupy k měření disparit však řeší některé problémy; např. při kvantitativním výzkumu chudoby byla použita technika **redukce dat faktorové analýzy**. Při této technice je obvykle bráno jako vstup velké množství proměnných ukazatelů a zkoumáním vzájemných vazeb mezi proměnnými se vytváří menší počet dimenzí neboli faktorů. Těmito faktory lze lépe popsat data a obvykle mohou být běžně interpretovány podle pozorování, které proměnné se spojují dohromady, aby vytvořily dimenze. Ve spojitosti s touto metodologií se ale objevují určité problémy např. složené ukazatele vytvořené při použití faktorové analýzy – které jsou v podstatě váženým součtem jednotlivých proměnných – jsou citlivé k chybám v měření původních proměnných. Tyto problémy pak umožňuje překonat strukturální modelová rovnice. Jako faktorová analýza redukuje tato strukturální modelovací rovnice vysoký počet proměnných na nižší počet faktorů (Walker, Tomlinson, Williams 2007).

Měření regionálních disparit může být prováděno na základě **objektivních a subjektivních ukazatelů**. Objektivní ukazatele mají představovat blahobyt, jako je příjem, zdraví, vzdělání, bydlení, počet osobních aut, telefonů, televizních přijímačů nebo lékařů na jeden tisíc obyvatel. Subjektivní ukazatele se tvoří na základě dotazování lidí ohledně toho, co si myslí o své situaci, to znamená, zda se cítí šťastní, nebo jak by popsali stupeň spokojenosti se svým životem (Molle, 2007).

Při měření regionálních disparit je potřebné vnímat, že se mohou měnit podle geografického měřítka, podle použitého ukazatele či v čase (Regional Disparities and Cohesion, 2007).

Disparity se mohou měnit v čase. Problémy s dostupností dat a změnami probíhajícími ve správním rozdělení území jsou spojeny s nutností používání krátkodobých časových řad, obvykle kratších než 10 let. Důsledkem tohoto technického omezení je zaměření na krátkodobé problémy, které mohou zamlouvat skutečné strukturální změny, které se objevují v delším časovém úseku.

Podle Molleho (2007) může při měření **regionální disparita (v EU) převyšovat celostátní disparitu**. Disparity mezi extrémy v EU se zvýšily v důsledku rozšíření unie. V nejhudších zemích existují regiony, které jsou na tom hůře, než činí celostátní průměr země, ke které patří; příkladem jsou východní pohraniční regiony Polska. Z druhé strany vidíme, že výše příjmu v určitých urbanistických regionech členských zemí na bohatém severozápadě značně překračuje celostátní průměr (např. Paříž).

Metody měření disparit kombinující četné sociální a ekonomické dimenze nutně vyžadují širší a věcnější soubor ukazatelů. Ukazatele, které jsou v současné době k dispozici na regionální úrovni, jsou velmi omezeny co do rozsahu a nezahrnují četné dimenze týkající se regionálního rozvoje (ekonomické, sociální, demografické a týkající se životního prostředí a vzdělání). Většina statistik ohledně regionální politiky, dostupných na úrovni EU, je zaměřena zejména na ekonomickou dimenzi (*Lisabonská strategie*). V oblasti životního prostředí vzniká v současné době méně důležitá, avšak zvyšující se řada údajů (*Göteborgská strategie*). V současné době jsou však na regionální úrovni jen málokdy k dispozici ukazatele vykazující sociální dimenzi rozvoje, a tak není možné provést sběr dat na evropské úrovni a je bráněno účinné podpoře politiky v této oblasti (*Sociální program*) (Regional disparities and cohesion 2007).

Při měření regionálních disparit složenými ukazateli by měly být podle Felsensteina (2005) splněny tyto požadavky:

- **Princip členění:** bez ohledu na to, do kolika regionů (suboblastí) je rozčleněna země, ocenění nerovností by se nemělo měnit, pokud se parametr rozdělení mění. Tento požadavek je v zásadě v souladu s Daltonovým principem obyvatelstva, podle nějž ani reprodukce obyvatelstva ani spojení identických rozdělení by neměly měnit nerovnost.
- **Tolerance k velikostním rozdílům:** robustní měřítko nerovnosti by mělo produkovat shodná ocenění jak pro geograficky stejnoměrné, tak geograficky nepravidelné rozdělení obyvatelstva, za předpokladu, že parametr rozdělení (tj. rozdělení důchodů) zůstává nezměněn. Např. většina obyvatel země může být soustředěna v jednom regionu nebo může být rozptýlena dokonce napříč 10 okrsky, do nichž je země rozčleněna. Pokud rozdělení důchodů zůstává stejné, regionální nerovnost by se neměla měnit.
- **Necitlivost k pořadí:** ocenění nerovnosti by se nemělo měnit v důsledku změny v pořadí, v němž jsou regiony zaváděny do kalkulace, tj. seřazeny buď podle velikosti obyvatelstva, nebo v abecedním pořadí. Ježto regiony v malé zemi mohou být subjektem rychlých změn, jak pokud jde o jejich počet obyvatel, tak pokud jde o rozdělení parametrů, shoda s tímto principem zajistí, že ocenění nerovností se prostě nemění v důsledku změny pozice regionu v hierarchii pořadí.

Při měření disparit je nutno sledovat i **míru decentralizace**. Ukazuje se (Felsenstein 2005), že existuje negativní vzájemná vazba mezi decentralizací a regionální nerovností.

Shrneme-li dosavadní poznatky řešitelů k měření regionálních disparit, můžeme tuto problematiku charakterizovat takto:

1. Při měření disparit lze uplatňovat dílčí a souhrnné ukazatele. Při měření disparit formou souhrnného ukazatele (integrovaný indikátor) je nutno respektovat principy jako:
  - Princip členění: bez ohledu na to, do kolika regionů (suboblastí) je rozčleněna země, by se ocenění nerovností nemělo měnit, pokud se parametr rozdělení mění.
  - Tolerance k velikostním rozdílům: měřítko nerovnosti by mělo produkovat shodná ocenění jak pro geograficky stejnoměrné, tak geograficky nepravidelné rozdělení obyvatelstva.

- Necitlivost k pořadí: ocenění nerovnosti by se nemělo měnit v důsledku změny v pořadí, v němž jsou regiony zaváděny do kalkulace, tj. seřazeny buď podle velikosti obyvatelstva, nebo v abecedním pořadí.
2. Výběr metod pro měření disparit (sběr údajů, způsob hodnocení – absolutní, poměrový, rozložení) je nutno přizpůsobit disparitě a cíli, který je sledován:
    - absolutní hodnota (ano/ne),
    - relativní hodnota (ukazatel např. na obyvatele),
    - srovnávání regionů na základě srovnání ukazatele souhrnného hodnocení regionu,
    - využití určitých standardů a jejich plnění (plnění/neplnění, relativní míra plnění), apod.
  3. Velice významným faktorem měření je objektivnost měření, která může zásadním způsobem vypovědět o tom, co může nebo nemůže být za disparitu považováno (např. objektivnost měření HDP na obyvatele podle regionů je sporná).

V dalších etapách řešení úkolu budou proto uplatňovány tyto charakteristiky měření regionálních disparit:

ukazatel regionální disparity:	integrovaný, dílčí
metoda měření regionální disparity:	absolutní hodnota, relativní hodnota, srovnávací hodnota, standard
objektivnost měření regionální disparity:	objektivní (kvantitativní), subjektivní (kvalitativní), výběrové

5.3.4 Časová dimenze regionálních disparit

Časové hledisko je pro zkoumání, sledování a hodnocení regionálních disparit velice významné. Závisí však na tom, jak je toto hledisko pojímáno. Zpravidla se vztahuje k časovému obsahu měření regionálních disparit. Existence disparity má časově podmíněný charakter v určitém stavu ekonomiky i v konkrétním časovém období.

Nijkamp (2007) poznamenává, že spolu s regionální dynamikou a zaměřením na otevřený svět se zvyšují regionální disparity přinejmenším z krátkodobého a střednědobého hlediska.

Podle Aydalota (1985) každé **srovnání regionální disparity v čase** vyžaduje, aby se použily stejné ukazatele pro počáteční a pro závěrečný rok. Dokonce i to může mít pro analýzu zavádějící účinek, neboť „status“ ukazatele se rovněž **v čase mění**. Pro dokreslení toho slouží následující příklady:

- migrační pohyby se považují za přibližné měření bohatství, protože populace směřuje k bohatým regionům. Tento vztah se obrátil od konce šedesátých let a migrace již zřejmě neměří stejný jev jako dříve.
- stupeň industrializace měřil kdysi bohatství a stupeň rozvoje. S pokračující krizí starých průmyslových regionů tomu tak již není, jejich prosperita je skončena, avšak postupně se vyvíjí „nová“ prosperita (informační technologie, biologické inženýrství apod.).
- dříve dosahovala korelace ve francouzských regionech mezi vybaveností domácností televizory a příjmem na obyvatele vysoké kladné hodnoty. O deset let později klesl tento vztah na zápornou hodnotu.

Autor poznamenává, že když se objeví nová činnost, nová věc či nová profese, koncentrují se tyto obecně nejčastěji ve „vyspělejších“ regionech a jejich pozorování ukazuje velkou

prostorovou nerovnost. Časem přináší vývoj nutně konvergenci, protože ve vyspělejších regionech dochází k nasycení, zatímco ty druhé těží z šíření. Toto údajně platí pro téměř všechny ukazatele.

Ukazuje se, že **stejně znaky mají v různých obdobích** rozdílné dopady. Jak vyjádřit tyto jevy? Analýzy dat (hlavních komponent) provedené v různých obdobích se musí opírat o jiný soubor proměnných, přičemž každý soubor je považovaný za reprezentativní pro model rozvoje k danému datu. Nejedná se již o pozorování posunu regionu z jednoho typu do jiného, ale o posuzování stupně adekvátnosti znaků regionu s komponentami dynamiky dané chvíle a o analyzování transformace jednotlivých typů regionů (Aydalot, 1985).

Na základě výše uvedeného budou řešitelé v další etapě prací rozlišovat tyto úrovně časové dimenze regionálních disparit:

- **časový horizont regionálních disparit**, kdy rozlišujeme
  - ⇒ regionální disparity působící krátkodobě
  - ⇒ regionální disparity působící střednědobě
  - ⇒ regionální disparity působící dlouhodobě
- **dynamika regionálních disparit**, dále členěná na
  - ⇒ okamžitý stav disparit
  - ⇒ změny disparit v čase.

5.3.5 Další možné atributy regionálních disparit

5.3.5.1 Dopady regionálních disparit

Tento atribut okrajově zmiňují (Blažek, Uhlíř 2002). Jde o charakteristiku, vyjadřující důsledky regionálních disparit na život v regionech.

Dopady regionálních disparit mohou mít různý charakter. Jedním z pohledů je citlivost obyvatel na dopady regionálních disparit. V této souvislosti budou obyvateli více vnímány a pociťovány např. rozdíly v míře nezaměstnanosti než rozdíly v tvorbě inovací. Posledně jmenované rozdíly naopak mají významný dopad na ekonomický rozvoj regionů.

Na současné úrovni poznání lze rozlišovat tyto druhy dopadů regionálních disparit:

- **dopady disparit citlivé pro obyvatelstvo**, charakteristické tím, že jsou obyvateli regionů intenzivně vnímány a pociťovány (rozdíly v příjmech, kupní síle, míře nezaměstnanosti apod.).
- **dopady disparit na ekonomický rozvoj**, které mají relativně úzkou vazbu na podněcování či brzdění ekonomického rozvoje regionu.
- **dopady disparit na životní prostředí**, které mají relativně úzkou vazbu na stav a vývoj životního prostředí.

V další etapě bude tento atribut využíván převážně metodologicky.

5.3.5.2 Nekvantifikované sféry sledování regionálních disparit

Toto hledisko uvádějí (Blažek, Uhlíř 2002). Jde o rozdíly v oblasti společenské prestiže, slávy, moci, resp. vlivu na chod společnosti, které mohou podmiňovat i rozdíly v jiných oblastech. Hodnocení vývoje rozdílů v uvedených sférách bývá ve většině studií zcela opomíjeno, neboť se jedná o obtížně měřitelné charakteristiky.

Toto hledisko zahrnuli řešitelé mezi atributy s nehmotnou podstatou (tzv. mentální disparity) a byly zmíněny dříve (viz bod 5.2.1). Jejich základní členění je uvedeno v kap. 6.6.

5.4 Výběr atributů pro systémovou dekompozici a klasifikaci regionálních disparit

Prezentovaná hlediska zkoumání regionálních disparit představují nesmírnou širší pohledů na regionální disparity a dokreslují filozofické a systémové východisko pojímat regionální disparity jako multidimenzionální problém (Hučka, Kutscherauer, Tománek 2008). Pro další analýzy, ale zejména pro účely případného ovlivňování regionálních disparit nástroji regionální politiky je zapotřebí tyto různorodé pohledy na regionální disparity převést do „uchopitelné“ podoby. Je především nutno v této souvislosti stanovit, zdali budou některá hlediska použita pro klasifikaci regionálních disparit a která, anebo budou tato hlediska považována za atributy identifikovaných regionálních disparit.

Pro systémovou dekompozici a klasifikaci regionálních disparit bylo zapotřebí provést selekci atributů a soustředit se na klíčové problémy identifikace, měření a hodnocení regionálních disparit. Byly vybrány dvě základní perspektivy účelné pro dekompozici a klasifikaci:

- **vertikální perspektiva**, kdy disparity rozlišujeme podle geografické úrovně (Česká republika, kraj, obec s rozšířenou působností, obec);
- **horizontální perspektiva**, kdy disparity rozlišujeme podle dvou polarit jejich základní podstaty (hmotná podstata, nehmotná podstata) s tím, že na této horizontální perspektivě provádíme u obou polarit další členění na 1. úrovni, 2. úrovni, 3. úrovni, příp. dalších úrovních klasifikace.

Systémová dekompozice a klasifikace regionálních disparit je provedena v následující kapitole.

6. KLASIFIKACE REGIONÁLNÍCH DISPARIT

6.1 Definice klasifikace

Klasifikace představuje hierarchicky uspořádané třídění určitých znaků ekonomických, sociálních nebo demografických jevů či procesů. Klasifikační třídění sleduje návaznost jevů či procesů od obecnějšího k podrobnějšímu.

Jevy a procesy jsou v kvalifikacích uspořádány a rozčleněny zpravidla do tříd a podtříd, skupin a podskupin, oddílů a pododdílů, kdy vyšší stupeň struktury se rozkládá na detailnější nižší stupně a existuje hierarchické logické uspořádání podřízení a nadřazení jednotlivých stupňů klasifikace.

6.2 Vertikální a horizontální perspektiva regionálních disparit

Regionální disparity budou klasifikovány ze dvou souvisejících perspektiv:

- **vertikální perspektiva**, vycházející z poznatku, že disparity se mění v souladu s geografickým měřítkem: když posuzujeme disparity v kontextu různých geograficky založených rámců (svět, Evropa, národ) anebo různých územních měřítek (země, region nebo obec), dostaneme velice rozdílný pohled na míru těchto disparit. Disparity mají tendenci se zvyšovat se snižováním územního měřítka.
- **horizontální perspektiva**, související s věcnou sférou jejich výskytu. Horizontální perspektiva zahrnuje jak hmotné, tak i nehmotné disparity. Členění horizontální perspektivy může být shodné pro hmotné i nehmotné disparity. Klasifikace v rámci horizontální perspektivy bude provedena podle jediného atributu, který je základem všech klasifikací, jež lze nalézt v literatuře, a to je sféra výskytu regionální disparity (věcné hledisko).

6.3 Základní členění vertikální perspektivy

Vertikální perspektiva, představující geografické měřítko, je v širším kontextu specifikována takto (Regional Disparities and Cohesion 2007):

- **disparity na evropské úrovni:** obrovské rozdíly existují mezi regiony nových a starých členských zemí;
- **disparity na národní úrovni:** silné a stabilní vnitřní disparity;
- **disparity na místní úrovni:** silné rozdíly mezi sousedními regiony, vytvářející jak příležitosti, tak ohrožení.

Řešitelé v rámci pojetí úkolu se nezabývají disparitami na evropské úrovni, nýbrž zahrnují do zkoumání disparit jako nejvyšší úroveň Českou republiku. Z toho vyplývají tyto úrovně vertikální perspektivy:

- Česká republika a disparity mezi jejími kraji
- kraje a disparity mezi jejími obcemi s rozšířenou působností (příp. obcemi)
- obce s rozšířenou působností a disparity mezi jejími obcemi.

6.4 Základní úvahy o členění horizontální perspektivy

V souvislosti se základními úvahami o horizontální perspektivě byly analyzovány klasifikace uvedené v některých publikacích, zabývajících se regionálními disparitami:

- Wislade, Youill (1997)
- Molle (2007)

- Hampl, Blažek, Žížalová (2008).

U nich provedená klasifikace se dá vyjádřit tabulkou 6.1 takto:

Úroveň klasifikace	Wishlade, Youill (1997)	Molle (2007)	Hampl, Blažek, Žížalová (2008)
1. úroveň klasifikace	sociální disparity	sociální koheze	sociokulturní faktory
	ekonomické disparity	ekonomická koheze	socioekonomické faktory
	fyzikální disparity	územní koheze	geografické faktory
2. úroveň klasifikace	je provedena pomocí indikátorů	je provedena pomocí ukazatelů	je provedena pomocí příkladů faktorů
3. úroveň klasifikace	není provedena	není provedena	není provedena

Tab. 6.1 Klasifikační úrovně v publikacích různých autorů

Konkrétně je v těchto publikacích provedena klasifikace na 1. a 2. úrovni tak, jak vyjadřuje tabulka 6.2.

1. ÚROVEŇ KLASIFIKACE – SFÉRA VÝSKYTU	2. ÚROVEŇ KLASIFIKACE		
	Wishlade, Youill (1997)	Molle (2007)	Hampl, Blažek, Žížalová (2008)
SOCIÁLNÍ	Nezaměstnanost Struktura nezaměst. Trendy zaměstnanosti Budoucí zaměstnanost Aktivní obyvatelstvo Kvalifikace Příjem Životní podmínky Demografické trendy	Nezaměstnanost Úroveň vzdělání Migrace a segregace Sociální exkluze Sociální ochrana	Lidský kapitál Sociální kapitál Tradice a kultura
EKONOMICKÁ	HDP na obyvatele Daň z příjmu Průmyslová struktura Infrastruktura Ekonomický výhled	Průmyslová struktura Specializace a koncentrace Přímé zahr. investice Pohyb průmyslových odvětví	Kapitál Lidský kapitál Technologická vyspělost Úroveň technické infrastruktury
ÚZEMNÍ	Přístupnost na trhy Klima Hustota obyvatelstva Změna populace	Přístupnost na trhy Přístup ke znalostem a inovacím Problémy hranic	Přírodní podmínky a zdroje Polohové poměry Sociogeografická intenzita

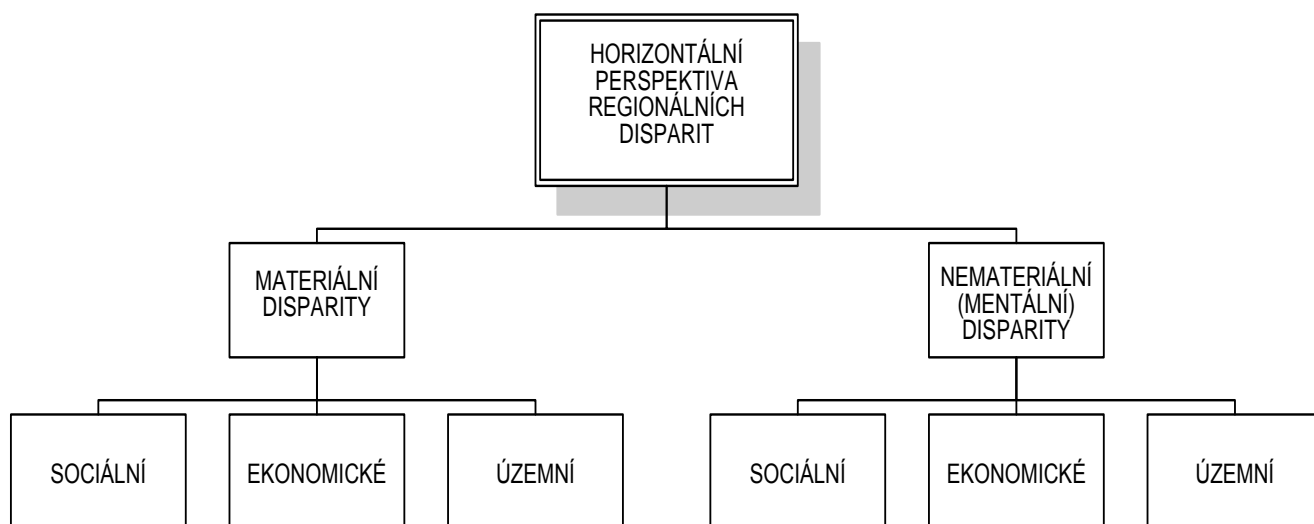
Tab. 6.2 Klasifikace na 1. a 2. úrovni v publikacích různých autorů

6.5 Základní členění horizontální perspektivy na 1. úrovni klasifikace

Jako základní atributy pro členění horizontální perspektivy byly řešiteli zvoleny:

- podstata disparity: materiální a nemateriální
- sféra výskytu disparity: sociální, ekonomická, územní.

Schematicky znázorňuje toto členění následující obrázek:

Obr. 6.1 Horizontální perspektiva na 1. úrovni klasifikace

Sociální disparity se týkají obyvatelstva v širším kontextu kvality života, životní úrovně, sociální nerovnosti a sociální patologie. Netýkají se však lidského potenciálu jako ekonomické kategorie, který zařazujeme mezi ekonomické disparity.

Ekonomické disparity se týkají regionálního výstupu v širším kontextu výkonnosti ekonomiky, její struktury, rozvojového a lidského potenciálu.

Územní disparity jsou spojeny s polohovými poměry v širším kontextu s geografickými, přírodními, dopravními a technickými podmínkami.

6.6 Základní členění horizontální perspektivy hmotných disparit na 2. úrovni klasifikace

Základní členění horizontální perspektivy hmotných disparit na 2. úrovni klasifikace vychází z dříve uvedeného vymezení sociálních, ekonomických a územních disparit (1. úroveň klasifikace). Při konstrukci tohoto členění jsme postupovali podle zásady nevelkého počtu podtříd, jejich logického uspořádání a dodržení homogenní úrovně podrobnosti provedené dekompozice.

Základní členění na 2. úrovni klasifikace je uvedena na tab. 6.3. V této tabulce jsou pro porovnání znovu uvedeny tři případy z literatury, dále pracovní návrh řešitelů z roku 2008 (Fachinelli, Kutscherauer a kol.) a konečný řešitelský návrh.

Tab. 6.3 Základní členění na 2. úrovni klasifikace

1. ÚROVEŇ KLASIFIKACE – SFÉRA VÝSKYTU	2. ÚROVEŇ KLASIFIKACE				
	Wishlade, Youill (1997)	Molle (2007)	HAMPL, Blažek, Žižalová (2008)	Fachinelli, Kutscherauer a kol. (2008)	Řešitelský návrh (2009)
SOCIÁLNÍ	Nezaměstnanost	Nezaměstnanost	Lidský kapitál	Obyvatelstvo	Obyvatelstvo
	Struktura nezaměst.	Úroveň vzdělání	Sociální kapitál	Životní úroveň	Sociální vybavenost
	Trendy zaměstnanosti	Migrace a segregace	Tradice a kultura	Úroveň bydlení	Sociální patologie
	Budoucí zaměstnanost	Sociální exkluze		Sociální vybavenost v území	
	Aktivní obyvatelstvo	Sociální ochrana		Sociální patologie	
	Kvalifikace				
	Příjem				
	Životní podmínky				
	Demografické trendy				
EKONOMICKÁ	HDP na obyvatele	Průmyslová struktura	Kapitál	Makroekonomické agregáty	Ekonomický potenciál
	Daň z příjmu	Specializace a koncentrace	Lidský kapitál	Vnější ekonomické aktivity	Ekonomická struktura
	Průmyslová struktura	Přímé zahr. investice	Technologická vyspělost	Vnitřní ekonomické aktivity	Rozvojový potenciál
	Infrastruktura	Pohyb průmyslových odvětví	Úroveň technické infrastruktury	Trh práce	Lidský potenciál
	Ekonomický výhled				
ÚZEMNÍ	Přístupnost na trhy	Přístupnost na trhy	Přírodní podmínky a zdroje	Fyzicko-geografický potenciál	Fyzicko-geografický potenciál
	Klima	Přístup ke znalostem a inovacím	Polohové poměry	Životní a přírodní prostředí	Životní a přírodní prostředí
	Hustota obyvatelstva	Problémy hranic	Sociogeografická intenzita	Vybavenost a obsluha území dopravní infrastrukturou	Dopravní infrastruktura
	Změna populace			Vybavenost a obsluha území technickou infrastrukturou	Technická infrastruktura
				Potenciál cestovního ruchu	

Sociální disparity (1. úroveň klasifikace) se podle tohoto návrhu na 2. úrovni člení na:

- **obyvatelstvo**, do něž zahrnujeme jeho životní úroveň (vč. vybavenosti domácností), úroveň vzdělávání, zdravotní stav, migraci a segregaci;
- **sociální vybavenost**, kam patří zdravotnictví, školství, sociální služby, kultura a bydlení;
- **sociální patologie**, do níž zahrnujeme sociální exkluzi, kriminalitu (vč. bezpečnosti) a nehodovost.

Ekonomické disparity (1. úroveň klasifikace) se na 2. úrovni člení takto:

- **výkonnost ekonomiky** zahrnující její výkon, produktivitu a vnější vztahy;
- **ekonomická struktura**, kam patří odvětvová struktura a struktura podle subjektů;
- **rozvojový potenciál**, do něž zahrnujeme výzkum a vývoj, zahraniční kapitál a investice;

- **lidský potenciál**, kam zařazujeme ekonomicky aktivní obyvatelstvo, zaměstnanost, nezaměstnanost a mobilitu.

Územní disparity (1. úroveň klasifikace) se na 2. úrovni člení na:

- **fyzicko-geografický potenciál** zahrnující nerostné bohatství, klima, strukturu a intenzitu osídlení, polohové poměry a lokalizaci regionu;
- **životní a přírodní prostředí**, kam patří ovzduší, odpady, voda, příroda a biodiverzita, lesy, krajina a půda;
- **dopravní infrastruktura**, do níž zařazujeme silniční, železniční a leteckou infrastrukturu, vodní dopravu a dopravní obslužnost;
- **technická infrastruktura**, kam jsme zařadili zásobování vodou, kanalizaci a čištění odpadních vod, zásobování energiemi, informační a telekomunikační technologie a infrastrukturu cestovního ruchu.

Systémovou dekompozici na 3. úrovni klasifikace a z ní dále odvozený návrh soustavy deskriptorů a indikátorů zde neprovádíme, neboť je provedena ve výzkumné studii dílčího úkolu 03.

6.7 Charakteristika a základní členění nemateriálních disparit

Nemateriální, tedy nehmotné či mentální disparity představují takovou skupinu disparit, která existuje v myslích obyvatelstva. Narozdíl od prostorových disparit s hmotnou podstatou nemohou být nehmotné disparity příliš často spojovány s měřitelnými ukazateli. Zatímco hmotné disparity se zpravidla vyznačují kardinalistickým charakterem a tedy přímou měřitelností, pro nehmotné disparity jsou příznačné spíše atributy ordinalistické. Z tohoto důvodu je také podvázána možnost exaktního měření nemateriálních disparit, avšak nijak tím není omezena schopnost jednotlivých subjektů sestavit si žebříček prostorových preferencí odvozený právě od disparit nemateriálního charakteru.

Nehmotné disparity odrážejí skutečnost, že se ve sféře regionálního rozvoje stále intenzivněji hovoří o zvyšujícím se významu tzv. měkkých lokalizačních faktorů. Zatímco tradiční tvrdé lokalizační faktory dominovaly lokalizačním a regionálně-rozvojovým analýzám po mnoho dekád, měkkým faktorům byla věnována – pokud vůbec – pouze okrajová pozornost. Od 70. let 20. století však začíná docházet k výrazným změnám, které mnozí autoři označují jako přechod od fordistického paradigmatu k postfordistickému (viz např. Harvey, 1989 nebo Lubbers, 1998). A právě tato transformace hospodářsko-společenského vývojového paradigmatu zapříčinila také nárůst významu měkkých faktorů lokalice a regionálního rozvoje.

Mezi měkké lokalizační faktory se řadí například kvalita životního prostředí, sociální kvalita obyvatelstva, ale velmi často také image území, tedy pověst, která daný region předchází. Ve stále komplikovanější realitě, pro kterou je charakteristické narůstající množství sociálních, ekonomických a jiných prvků a zejména interakcí, se rostoucí oblibě těší marketingové přístupy, které se kromě jiného snaží ovlivňovat image území a používají nástroje, pomocí kterých je možno dosáhnout žádoucích výsledků co nejdříve, pokud možno „ještě dnes“ (viz např. Malinovský, Kutscherauer, Sucháček, 2003). Také reference sdělovacích prostředků o jednotlivých územích ovlivňují čtenáře či posluchače krátkodobě, což je v souladu se současnou akcentací krátkodobých, „ad hoc“ řešení. Teprve časté opakování určitých témat může ovlivňovat dlouhodobější sklony, postoje či chování populace (viz např. Sucháček, 2004a).

Právě význam delších časových úseků a také dlouhodobého myšlení (které je chápáno jako nepříliš flexibilní) bývá dnes často opomíjen. Přitom nejsou dlouhodobé změny myšlení, hodnot, postojů či chování z hlediska regionálního rozvoje méně důležité, než ty krátkodobé.

Škola společně se sdělovacími prostředky a výchovou v rodině představuje hlavní zdroj hodnotových systémů, postojů či způsobů chování, zkrátka neformálních institucí. Je jistě oprávněné zdůrazňovat význam učebnic a věcné náplně výuky na základních a středních školách při formování základních představ o různých územích (zemích, regionech, městech atd.) ve hlavách školáků. Tyto ve školních lavicích získané a naučené neformální instituce provázejí později jednotlivé osoby prakticky po celý život a pouze výjimečně dochází k jejich proměně (Goodey, 1973). Lze tedy konstatovat, že vedle sdělovacích prostředků formují image regionu významným způsobem také školní učebnice.

Image regionu se projevuje směrem navenek, ale také vnitřně. Směrem navenek pověst regionu spoludeterminuje postoje a chování externích ekonomických, sociálních či politických subjektů vůči danému území. Směrem dovnitř pak je formován postoj a vnímání regionu jeho samotnými obyvateli. Psychosociální atmosféra regionu a očekávání ohledně budoucnosti pak významně spoluurčují další osud regionu. Např. Freeman (1992) v této souvislosti používá pojem „ekonomika naděje“ (Economics of Hope), kde ukazuje, že naděje a pozitivní očekávání ohledně budoucnosti regionu samy přitahují další investory, protože se stávají ustálenými institucemi. Lze pochopitelně nalézt také celou řadu opačných, negativních příkladů, kdy špatná image regionu brzdí jeho rozvoj. Právě proto je tak důležité postavení každého regionu na mentálních mapách.

Jak již bylo řečeno, pro nemateriální disparity je příznačný ordinalistický charakter a přitom jsou tyto disparity odrazem, resp. reflexí reálného světa; z tohoto důvodu bude jejich **členění z hlediska horizontální perspektivy na první úrovni klasifikace shodné se členěním disparit materiálních.**

Sociální disparity jsou vztaženy k tomu, jak obyvatelstvo vnímá teritoriálně diferencovanou kvalitu života, životní úroveň, sociální nerovnosti a sociální patologii. Odrazem těchto postojů jsou mentální mapy v oblasti sociální a následné vnímání jednotlivých oblastí jako sociálně úspěšných anebo naopak problémových.

Ekonomické disparity se týkají vnímání prostorově rozrůzněné výkonnosti ekonomiky, její struktury stejně jako rozvojového a lidského potenciálu. Odrazem reputace jednotlivých území budou mentální mapy ve sféře hospodářské, které budou spojeny s vnímáním jednotlivých území jako prosperujících anebo problémových.

Územní disparity pak jsou spojeny s polohovými poměry v širším kontextu a s geografickými, přírodními, dopravními a technickými podmínkami. Také tyto skutečnosti se promítají do sklonů, postojů a přesvědčení obyvatelstva a následného posuzování území jako více anebo méně atraktivních.

Nikoliv zanedbatelná skupina obyvatelstva si pak bude vytvářet vlastní názor také na disparity v druhé úrovni klasifikace a to z pohledu horizontálního. Tato skutečnost je způsobena stále ještě poměrně obecným charakterem druhé úrovně klasifikace členění disparit stejně jako poměrně malým počtem skupin disparit na této druhé úrovni klasifikace. Proto bude členění také na druhé úrovni klasifikace shodné s členěním disparit materiálních.

Nehmotné sociální disparity (1. úroveň klasifikace) se na 2. úrovni člení na prostorově diferencované vnímání:

- **obyvatelstva**, do něž zahrnujeme jeho životní úroveň (včetně vybavenosti domácností), úroveň vzdělávání, zdravotní stav, migraci a segregaci;

- **sociální vybavenosti**, kam patří zdravotnictví, školství, sociální služby, kultura a bydlení;
- **sociální patologie**, do níž zahrnujeme sociální exkluzi, kriminalitu (včetně bezpečnosti) a nehodovost.

Nehmotné ekonomické disparity (1. úroveň klasifikace) se pak na 2. úrovni budou členit následovně:

- **vnímání výkonnosti ekonomiky** zahrnující její výkon, produktivitu a vnější vztahy;
- **percepce ekonomické struktury**, kam patří odvětvová struktura a struktura podle subjektů;
- **vnímání rozvojového potenciálu**, do nějž zahrnujeme výzkum a vývoj, zahraniční kapitál a investice
- **a vnímání lidského potenciálu**, kam zařazujeme ekonomicky aktivní obyvatelstvo, zaměstnanost, nezaměstnanost a mobilitu.

Nehmotné územní disparity (1. úroveň klasifikace) se pak na 2. úrovni člení na prostorově diferencovanou percepci a reputaci:

- **fyzicko-geografického potenciálu** zahrnujícího nerostné bohatství, klima, strukturu a intenzitu osídlení, polohové poměry a lokalizaci regionu;
- **životního a přírodního prostředí**, kam patří ovzduší, odpady, voda, příroda a biodiverzita, lesy, krajina a půda;
- **dopravní infrastruktury**, do níž zařazujeme silniční, železniční a leteckou infrastrukturu, vodní dopravu a dopravní obslužnost;
- **technické infrastruktury**, kam patří zásobování vodou, kanalizaci a čištění odpadních vod, zásobování energiemi, informační a telekomunikační technologie a infrastrukturu cestovního ruchu.

Nehmotné disparity na druhé úrovni členění přitom mají oproti disparitám materiálním jeden podstatný rys: intenzita jejich vnímání bude dána závažností problému z celospolečenského hlediska stejně jako stupněm vyspělosti dané země. Z tohoto důvodu bude v hlavách většiny obyvatel přisuzována patrně relativně menší váha otázkám ekonomické struktury oproti problémům životního a přírodního prostředí či sociální patologie.

Podobné rozdíly budou i v rámci jednotlivých celků na druhé úrovni klasifikace: nezaměstnanost tak může být v rámci lidského potenciálu vnímána citlivěji než otázka mobility pracovních sil a informačním a telekomunikačním technologiím může být v rámci technické infrastruktury přisuzována větší váha než např. problémům spojeným s kanalizací.

Je přitom zcela zřejmé, že se váhy přisuzované jednotlivým faktorům v rámci nehmotných disparit budou vyznačovat neobyčejnou diferenciací prostorovou a časovou a budou závislé na celospolečenském kontextu.

Pokud jde o třetí úroveň členění nemateriálních disparit, jsou již konkrétní indikátory až příliš detailní, než aby zaznamenaly větší odezvu v myslích obyvatelstva. Nicméně i zde platí, že vnímání konkrétních indikátorů může být podobně jako v předchozím případě dáno mírou jejich společenské citlivosti, takže kupříkladu část obyvatelstva může mít povědomí o míře nezaměstnanosti ve vlastním či jiných regionech. Přitom nutno opět (podobně jako na druhé úrovni členění) zdůraznit značnou časovou a prostorovou rozrůzněnost spojenou s těmito nemateriálními disparitami.

7. ZÁVĚR

Výskyt prostorové proměnnosti v sociálně ekonomickém rozvoji vede k nerovnoměrnému rozvoji regionů, charakterizovanému vznikem prostorových nerovností. Nevyrovnanost prostorových struktur v různých regionech nazýváme regionální disparitou a rozumíme jí rozdílnost nebo nepoměr různých jevů či procesů mající jednoznačné územní rozmístění a vyskytující se alespoň ve dvou entitách této územní struktury.

Jak jsme zdůraznili v závěrech z první fáze řešení, problematika disparit je složitý problém, který si zasluhuje, aby byly přijaty multidimenzionální přístup, integrační pohled, multidisciplinární způsob zkoumání a použita pluralitní metodologie jeho zkoumání. Řešitelé v této druhé fázi důsledně dbali o to, aby v rámci řešení byly výše uvedené principy aplikovány.

Jedním z aplikovaných přístupů byla různorodost a komplexnost pohledu na regionální disparity. Byl opuštěn jednostranný a tradičně uplatňovaný pohled na regionální disparity jako negativní jev, kdy jde o zjišťování, v čem jednotlivé subjekty zaostávají. Je navrhováno, aby kromě tohoto pohledu byly disparity vnímány rovněž jako pozitivní jev, tedy takové zkoumání rozdílnosti subjektů, vedoucí k poznání jejich jedinečnosti, resp. unikátnosti v pozitivním slova smyslu. V další řešitelské fázi budou tyto dva pohledy zakomponovány do přístupů, metod a technik pro zmírňování regionálních disparit.

Novost zkoumání regionálních disparit v této studii je v případě volby přístupu k identifikaci a hodnocení disparit. Jde o to, zjistit, do jaké míry přinášejí informace o zjištěných disparitách uživateli informací nové poznání a v jakém smyslu může být toto poznání využito. Řešitelé navrhují rozlišovat informační hodnotu disparit jako poznávací, motivační, operační a rozhodovací, a ve studii tyto různé informační hodnoty charakterizují. V návrhové fázi řešení budou tyto informační hodnoty podrobněji propracovány s ohledem na rozličné skupiny uživatelů.

Studie podstatně prohloubila hlediska zkoumání a atributy regionálních disparit. Je navrhováno členit hlediska zkoumání do dvou skupin, a to hlediska, jejichž projevem jsou atributy polaritního charakteru (jen dvě dimenze), které mají v problematice disparit spíše metodologický význam, a hlediska, jejichž projevem jsou atributy s charakterem výčtu možností (více dimenzí), které v problematice disparit mají praktické využití při klasifikaci a hodnocení disparit. Významným metodologickým prvkem zkoumání disparit je jejich rozdělení na disparity s hmotnou podstatou (odraz v realitě) a s nehmotnou podstatou (odraz v hlavách lidí). Toto členění je zachováno rovněž při klasifikaci regionálních disparit.

Řešitelé posléze navrhli pro systémovou dekompozici a klasifikaci regionálních disparit selekci atributů a soustředili se na klíčové problémy identifikace, měření a hodnocení regionálních disparit. Navrhují dvě základní perspektivy účelné pro dekompozici a klasifikaci disparit, jmenovitě vertikální perspektivu, kdy disparity jsou rozlišovány podle geografické úrovně, a horizontální perspektivu, související s věcnou sférou jejich výskytu (sociální, ekonomická a územní). V rámci těchto tří identifikovaných sfér výskytu, představujících 1. úroveň klasifikace (třídu) je prezentován návrh klasifikace na 2. úrovni klasifikace, zahrnující 11 podtříd. Další úrovně klasifikace, jelikož mají těsnou návaznost na volbu indikátorů, již nejsou ve studii rozpracovány, neboť jsou podrobně navrženy v jiné studii „Dekompozice systému sledování a hodnocení regionálních disparit v ČR“.

Všechny výše uvedené návrhy budou využity a aplikovány v třetí fázi řešení tohoto výzkumného úkolu.

LITERATURA

AYDALOT, P. (1985): *Régionale et Urbaine*. Paris: Economica.

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje – nástin, klasifikace, kritika*. Karolinum, Praha.

CAMAGNI, R. (2006): *The rationale for territorial cohesion: issues and possible policy strategies*. In: Pedrazzini, L. (ed.): *The process of territorial cohesion in Europe*. Franco Angeli, Milano.

CEC (Commission of the European Communities) (2007): *Fifth Report on Economic and Social Cohesion*. European Commission, Brussels.

FACHINELLI, H.-KUTSCHERAUER, A.-ROZEHNAL, K.-TULEJA, P.-TVRDOŇ, M. (2008): *Identifikace, dekompozice a hodnocení regionálních disparit*. Výzkumná studie DÚ3. VŠB-TU Ostrava.

FRANKLIN, B., MURPHY, D. (1991): *What news? The market, politics and local press*, Routledge, London.

FREEMAN, C. (1992): *Economics of Hope. Essays on technology changes, economic growth and the environment*, Routledge, London.

GOODEY, B. (1973): *Perception of the Environment*, occasional paper, 17, Centre for Urban and Regional Studies, University of Birmingham, Birmingham.

GWOSDZ, K. (2002): *The Image of Upper Silesia in Geography textbooks 1921-1998*. *Práce geograficzne*, zeszyt 106, Instytut Geografii UJ, Kraków, pp. 55-72.

HAHNE, U. (1985): *Regionalentwicklung durch Aktivierung intraregionaler Potentiale*, München: Verlag Florentz.

HAMPL, M.-BLAŽEK, J.-ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): *Faktory-mechanismy-procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realismu*. *Ekonomický časopis*, 2008, č. 7.

HARVEY, D. (1989): *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Basil Blackwell, Oxford.

HUČKA, M.-KUTSCHERAUER, A.-TOMÁNEK, P. (2008): *Metodologická východiska zkoumání regionálních disparit*. *Regionální disparity (Working Papers)*, roč. 2, č. 2, str. 5-32. ISSN 1802-9450.

HUČKA, M.: *Strukturální politika a její regionalizace v kontextu vstupu České republiky do Evropské unie*. Ostrava: Repronis 2001.

HUČKA, M.: *K některým otázkám regionální politiky v podmínkách transformace čs. ekonomiky*. *Národní hospodářství*, 1992, č. 10.

JUREČKA, V. (2002): *O některých institucionálních faktorech ekonomické revitalizace ostravského regionu*. In: *Regionální politika kandidátských zemí před vstupem do Evropské unie*. Sborník příspěvků ze sekce č.4 z mezinárodní vědecké konference *Ekonomické a adaptační procesy 2002*, VŠB-Technická univerzita, Ostrava, s.68-76.

LUBBERS, R. (1998): *International Relations I: Globalization*, Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg.

MAIER, G., TÖDTLING, F. (1998): *Regionálna a urbanistická ekonomika 2. Regionálny rozvoj a regionálna politika*, Bratislava: Elita.

- MALINOVSKÝ, J., KUTSCHERAUER, A., SUCHÁČEK, J. (2003): Management regionů a obcí, Regionální centrum celoživotního vzdělávání, VŠB-Technická univerzita, Ostrava.
- MCCOMBS, M.E., SHAW, D.L. (1972): The Agenda-Setting Functions of the Mass Media. In: Public Opinion Quarterly, Vol. 36., New York.
- MCQUAIL, D. (2002): Úvod do teorie masové komunikace, Portál, Praha.
- MOLLE, W. (2007): European Cohesion Policy. Routledge, London.
- NIJKAMP, P. *Regional Development as Self-Organised Converging Growth*. Amsterdam: Vrije Universiteit, mimeo, 2007
- POCOCK, D., HUDSON, R. (1978): Images of the Urban Environment, The Macmillan Press, London.
- REGIONAL DISPARITIES AND COHESION (2007): What Strategies for the Future. Study. Brussels: European Parliament.
- Regional Policy at the Crossroads. European Perspectives. London: Jessica Kingsley Publishers 1989.
- SUCHÁČEK, J. (2004A): K roli médií v regionálním rozvoji. In: Posilování regionální konkurenceschopnosti, VŠB-Technická univerzita, Ostrava, s. 74-81.
- SUCHÁČEK, J. (2004B): Globalisation as a Hidden Stimulus of the Growth of European Territorial Identity. In: IAPSS Journal of Political Science, Vol. 8, Bucharest, pp. 26-37.
- WISHLADE, F.-YOUILL, D. (1997): Measuring Disparities for Area Designation Purposes: Issues for the European Union. Regional and Industrial Policy Research Paper, No. 24. University of Strathclyde, Glasgow.

Příloha: Zdroje a projevy nehmotných disparit

Zdroje nehmotných disparit z krátkodobého a dlouhodobého pohledu

Jsou jen malé pochyby o tom, že sdělovací prostředky nejen zobrazují, ale také spoluvytvářejí svět, ve kterém žijeme. Neustále stoupá množství informací, kterým je obyvatelstvo v každém okamžiku vystaveno. Média zprostředkovávají informace selektivně, zobrazují tedy pouze dílčí výseč značně komplexní reality. Obyvatelstvo je tak nejen informováno, ale zároveň je usměrňováno jeho chování a vnímání reality. Mnozí lidé, ať už uvědoměle či neuvědoměle, dokonce přijímají médii vnucené názory či preference. Děje se tak prostřednictvím akcentace (agenda setting) anebo ignorace (agenda cutting) určitých témat, způsobem interpretace jevů a událostí a také jejich explanací a hodnocením (viz např. McCombs a Shaw, 1972 či Francin a Murphy, 1991).

Posláním sdělovacích prostředků by mělo být poskytovat objektivní, ověřené, vyvážené a všestranné informace o událostech v příslušném území. Nesmíme však zapomenout, že pouze málokdo bude mít čas a energii dobírat se pravdy a snažit se dostat až k základním zdrojům informací. Takto se snižuje možnost kontroly, zdali média naplňují své poslání.

Není proto udivující, že tradiční aktéři teritoriálního rozvoje jako veřejnosprávní instituce či podnikatelské subjekty jsou nuceni média respektovat. Sdělovací prostředky jsou jedním z rozhodujících zdrojů informací pro výše uvedené aktéry. A naopak, tyto aktéry se obracejí na obyvatelstvo převážně prostřednictvím sdělovacích prostředků. Sdělovací prostředky tak do jisté míry představují oboustranně působící informační filtr mezi řídicími, resp. vliv uplatňujícími a řízenými, resp. ovlivňovanými aktéry a prvky územního rozvoje. Tyto neustále sílící trendy pouze znásobují vliv médií, která již zdaleka nejsou pouhým zprostředkovatelem informací (viz např. McQuail, 2002).

Jestliže jsou sdělovací prostředky zdrojem tvorby nehmotných disparit z krátkodobého pohledu, z dlouhodobého hlediska nutno zmínit především školu a výchovu v rodině. Jak již bylo řečeno, prostřednictvím učebnic na základních a středních školách si žáci utvářejí základní představu o charakteru jednotlivých regionů, která je pak ve více či méně modifikované podobě doprovází prakticky po celý život.

Jak zdůrazňují Pocock a Hudson (1978) a Gwosdz (2002), školy spolu s rodinami a sdělovacími prostředky rozhodujícím způsobem formují hodnoty, postoje, stereotypy a způsob chování jednotlivců. Je zřejmé, že pokud lze tyto neformální instituce účinně a ve větším měřítku změnit, je tak záhodno učinit již během školních let obyvatelstva. Neformální instituce totiž mají v dospělém věku tendenci k setrvačnosti.

Územní dimenze působení sdělovacích prostředků v České republice z kvantitativního hlediska

Každý region se vyznačuje jak materiálními tak i nemateriálními charakteristikami. V regionech žije obyvatelstvo, které svými aktivitami formuje místní sociálně-ekonomické struktury. Každý region je ovšem popsitelný také v rovině nemateriální. Jedná se o jeho duchovní složku, celkovou atmosféru, ale také pověst a postavení na mentální mapě (viz např. Sucháček, 2004B). Působení sdělovacích prostředků je zásadní pro formování obrazu

regionu především za jeho hranicemi. S ohledem na organizaci sdělovacích prostředků a jejich postavení k území, které pokrývají a o němž referují, můžeme hovořit o médiích celostátních, regionálních a místních. V zásadě se jedná o jakousi řádovou diferenciaci těchto médií.

Na nejnižší řádové úrovni působí místní sdělovací prostředky, které pokrývají části jednotlivých regionů a informují o dění a událostech v jednotlivých lokalitách. Regionální sdělovací prostředky pak pokrývají území celého regionu. Informace těchto médií bývají určeny danému regionu či lokalitě a referují o daném regionu či lokalitě. Jejich dosah je proto vymezen hranicí těchto území.

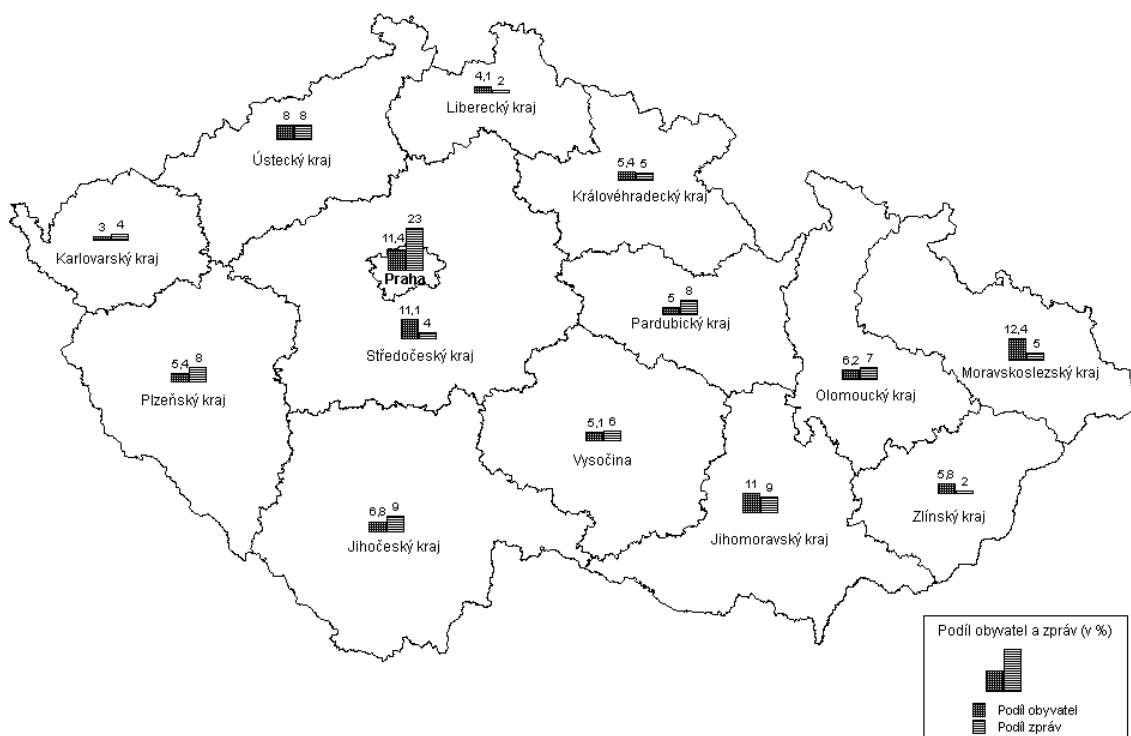
Oproti tomu celostátní masmédia využívají informace z jednotlivých regionů, ale referují o nich na celostátní úrovni. V tomto případě bývají regionální informace řazeny ke zprávám celostátního charakteru a ze zahraničí. Je zřejmé, že vliv celostátních sdělovacích prostředků na obyvatelstvo bude podstatně větší, nežli tomu je v případě médií regionálních, další text je proto zaměřen zejména na celostátní média a jejich působení na regionální rozvoj.

Prostorové rozložení českých sdělovacích prostředků se vyznačuje monocentrickým charakterem, který jako by kopíroval administrativní strukturu a sociálně-ekonomické nerovnosti v rámci naší země. Jedná se zejména o absolutní koncentraci celostátních sdělovacích prostředků do hlavního města. Z toho vyplývá, že masmédia, která sídlí ve městě, ve kterém je navíc kumulováno politické rozhodování, mohou mít tendenci posuzovat dění v regionech (zejména těch vzdálenějších) poněkud zkreslenou optikou.

Tak mohou být opomíjeny mnohé události, mající celostátní význam, ale zároveň tu smůlu, že se odehrávají příliš daleko od hlavního města. Nebezpečí posuzování veškerého celostátního dění z jedné perspektivy – a to jak informačně-administrativní tak i prostorové – se projevuje v teritoriální nevyváženosti zpravodajství a informování ze strany celostátních sdělovacích prostředků. Zatímco událostem, které se odehrávají v geografické blízkosti míst, kde média sídlí, je dávana přednost, mnohdy důležitější dění v ostatních oblastech může zůstat nepovšimnuto či ignorováno (ať už úmyslně či neúmyslně).

Obrázek č. 1: Poměr mezi podílem mediálních příspěvků z jednotlivých regionů a podílem obyvatelstva na jeho celkovém počtu v lednu 2004

Zdroj: Sucháček (2004A)

Celostátní sdělovací prostředky se zabývají děním a událostmi v rámci vlastní země i v zahraničí. Některá média (zejména rozhlasové či televizní stanice) mají své vlastní regionální redakce, které své příspěvky o vlastním regionu určené pro celostátní vysílání musí obvykle upravit podle přání centrální redakce tak, ať upoutají pozornost u diváků či posluchačů v celé zemi, ať se dají dobře „prodat“. Tento požadavek může značně znehodnotit objektivitu vysílaného materiálu, avšak alespoň je vytvářen člověkem známým regionálního prostředí.

Jiná média (jako například celostátní časopisy) vysílají za regionálním děním vlastní reportéry. Ti sice poskytnou vlastní pohled, ale vzhledem k tomu, že v příslušném regionu stráví značně krátkou dobu a jsou neznalí místního prostředí, nemohou proniknout do podstaty problému hlouběji. Výsledkem pak bývá sice čtivá reportáž, avšak mnohdy na hony vzdálená realitě. Nebezpečí neobjektivního informování může vzrůst s geografickou vzdáleností od hlavního města a s funkční odlišností regionu ve srovnání s hlavním městem, ale je pochopitelně závislé také na kvalitách redaktora. Celostátní mediální obraz regionu se tak ve skutečnosti formuje ve velké vzdálenosti od regionu samotného. Navíc je tento obraz v převážné většině případů vytvářen lidmi, kteří již ze samotné podstaty mohou porozumět regionálnímu dění či potížím jen neúplně. Regionální sdělovací prostředky, které působí na vnitřním území regionu, nejsou z důvodu nižšího akčního rádia a omezených finančních možností schopny svým zpravodajstvím mimoregionální aktéry příliš ovlivnit. Tímto způsobem vzniká jednostranný a nekomplexní pohled na to, co se v zemi odehrává. Mediální teritoriální nevyváženost je patrná zejména ve vztahu hlavní město – ostatní území, což nám ostatně dokumentuje i obrázek č. 1.

Na obyvatelstvo se vždy v daném prostorovém rámci váží různé aktivity (může se jednat o projevy obyvatelstva v místě bydliště anebo činnosti spadající do kategorie mobility obyvatelstva). Takto obyvatelstvo – ať už se jedná o občany v území trvale žijící anebo návštěvníky - svou přítomností a činností vytváří potenciál daného teritoria, který odpovídá výslednici projevů socio-ekonomických prvků a interakcí v území. Interakce a procesy, které

v území probíhají, by pak měly být alespoň přibližně reflektovány v médiích, kdy by podíly obyvatelstva měly zhruba korespondovat s podíly referencí o daném regionu v médiích¹.

Silně heterogenní lokalizace našich médií se projevuje v regionální části zpravodajství našich sdělovacích prostředků, kdy téměř jedna čtvrtina všech příspěvků se váže na hlavní město Prahu. Její dominance se projevuje i na „odsávajícím“ efektu, na který doplácí Středočeský kraj. Moravskoslezský kraj, který je od Prahy geograficky nejvzdálenější, je vzhledem ke své lidnatosti značně opomíjen. Vzdálenost geografická, resp. ekonomická je tak ještě posílena vzdáleností psychologickou. U ostatních krajů podíl jejich obyvatel v zásadě koresponduje s podílem příspěvků ve sdělovacích prostředcích, přičemž je patrné, že je s ohledem na počet obyvatel mírně větší pozornost věnována Pardubickému, Plzeňskému a Jihočeskému kraji.

Prakticky ignorován je Zlínský kraj, což souvisí nejen s jeho polohou a absencí významnějších komunikací, ale také s faktem, že se v něm nenachází žádné významnější sdělovací prostředky, resp. tamní události nejsou na mediálním trhu dostatečně agresivně prodávány. Slabé zastoupení má v médiích také Liberecký kraj, který se svou relativní „bezproblémovostí“ zřejmě nepředstavuje mediálně zajímavé území.

Územní dimenze působení sdělovacích prostředků v České republice z kvalitativního hlediska – případová studie města Ostravy

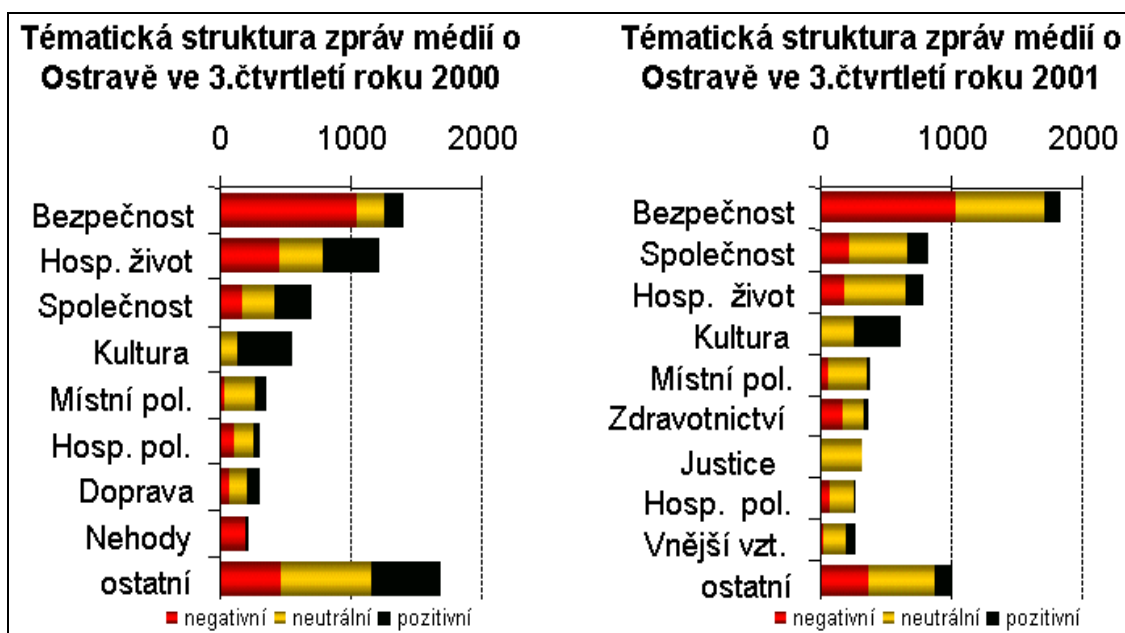
Jak již bylo řečeno, regiony, které se vyznačují velkou geografickou či psychologickou vzdáleností od hlavního města, stejně jako funkčně odlišná území, představují zřejmě nejsenzitivnější entity a to s ohledem na teritoriální vyváženost, resp. nevyváženost informací od celostátních sdělovacích prostředků. Typickým příkladem z naší země je referování celostátních médií o průmyslovém Moravskoslezském či Ústeckém kraji či městech, která se v těchto krajích nacházejí.

Následující obrázek č.2 nám ukazuje tématickou strukturu zpráv sdělovacích prostředků o městě Ostravě ve třetím čtvrtletí roku 2000 a třetím čtvrtletí roku 2001. Nelze nevidět akcentaci tématu bezpečnost, které se dostává výrazně negativního hodnocení. Další pozice zauímají hospodářský život a společnost, dvě kategorie, které jsou značně provázány a jejichž hodnocení vyznívá dosti podobně. Za pozornost stojí, že zatímco v roce 2000 byly obě oblasti vnímány dosti polarizovaně (ať už pozitivně či negativně), v roce 2001 začíná převažovat hodnocení neutrální. V roce 2001 také přišlo ke slovu ve výraznější míře zdravotnictví, které bylo převážně hodnoceno negativně či neutrálně. Kultura se naopak těší příznivému hodnocení sdělovacích prostředků. Při letmém pohledu tak dostáváme obrázek Ostravy jako města sužovaného vysokou kriminalitou, v němž se zároveň rodí kvalitní kultura.

Obrázek č. 2: Tématická struktura zpráv médií o Ostravě ve 3. čtvrtletí roku 2000 a roku 2001

---

¹ Podíl obyvatelstva regionu na celkovém počtu obyvatel je pochopitelně pouze orientačním indikátorem počtu aktivit v daném území. Důležité jsou také celkové hospodářsko-společenské a institucionální regionální struktury, hospodářský význam regionu, jeho podnikatelská aktivita, turistická atraktivita, geografická poloha, kulturní specifika aj.

Zdroj: Sucháček (2004A)

Průmyslové regiony a města mají historicky špatnou pověst. Ta je sice částečně dána objektivními skutečnostmi, ale na druhé straně se život v těchto územích dynamicky mění. Nicméně špatná pověst – tedy velmi subjektivní faktor – odlákává z průmyslových oblastí návštěvníky, potenciální investory a snižuje počet interakcí těchto regionů s okolním světem vůbec. Celostátní sdělovací prostředky často mají v této souvislosti negativní zesilující účinek, kdy buď ignorují pozitivní události, které se v takových regionech odehrávají anebo jednostranně poukazují na negativní jevy v životě těchto regionů. Image regionů tak zůstávají za vydatné podpory masmédií zakonzervovány anebo se ještě zhoršují. Určitý – a v tomto případě negativní – názor na region si velmi často vytvářejí lidé, kteří jej ani nenavštívili.

Teritoriálně nevyvážené informování ze strany celostátních sdělovacích prostředků pak vhání průmyslové regiony na negativní vývojovou trajektorii, kdy se ocitají v určité izolaci, protože k nim populace z ostatních oblastí chová nedůvěřivé a nepřátelské postoje, aniž ví, jaká je realita. To se pak ještě horším způsobem promítne do života lidí v regionu samotném, kteří si uvědomí, že jsou odsouzeni k neúspěchu a k podceňování okolím, což může významně narušit jejich pozitivní aktivity. V souladu s velmi dobře známým a častokrát se projevujícím principem kumulativní kauzace pak dochází k odlivu vzdělaných a talentovaných lidí, klesají invenční aktivity a region se ocitá v bludném kruhu institucionální rigidity zesílené pocitem neúspěchu (viz např. Jurečka, 2002).

Je nutno si uvědomit, že formální instituce lze změnit i ve značně krátkém čase. Zvyky, sklony, postoje a přesvědčení – tedy neformální instituce, se mění o poznání složitěji. A tento fakt zesiluje negativní vliv médií, které mnohdy svým působením zakonzervují vnímání mnoha jevů a entit jako převážně či čistě negativních. Je pochopitelné, že média mohou působit i směrem opačným a naopak vylepšit pověst určitého území a tím jej zatraktivnit pro návštěvníky a investory. V době zvyšující se váhy médií lze proto spíše než o teritoriálním rozvoji hovořit o rozvoji mediálně-teritoriálním či mediteritoriálním.